



Satu Salminen, Merja Ylivainio
Polku luontoon

Luontokokemusten mahdollistaminen Rinnekodissa

Metropolia Ammattikorkeakoulu
Toimintaterapeutti AMK
Toimintaterapian koulutusohjelma
Opinnäytetyö
5.4.2012

Tekijä(t) Otsikko Sivumäärä Aika	Satu Salminen, Merja Ylivainio Polku luontoon – luontokokemusten mahdollistaminen Rinnekodissa 48 sivua + 2 liitettä 5.4.2012
Tutkinto	Toimintaterapeutti AMK
Koulutusohjelma	Toimintaterapian koulutusohjelma
Suuntautumisvaihtoehto	Toimintaterapeutti
Ohjaaja(t)	Toimintaterapian lehtori Anne Talvenheimo-Pesu Toimintaterapian lehtori Tuula Uutela
<p>Opinnäytetyönä toteutetun kehittämistyön aihe on luontokokemusten mahdollistaminen liikunta- ja kehitysvammaisille lapsille talvella. Aihe nousi yhteistyökumppanin tarpeesta hyödyntää monipuolisemmin lähiympäristöä. Kehittämistyön tavoite oli lasten luontokokemusten monipuolistaminen ja tarkoitus oli teoreettisen ja kokemuksellisen tiedon tuottaminen henkilökunnalle toimintavälineistä sekä niiden mahdollisuuksista tukea lasten sensomotorisia valmiuksia. Luontokokemusten monipuolistamiseksi toteutettiin talvella 2012 toimintavälineviikko, jolloin henkilökunta kokeili yhdessä lasten kanssa toimintavälineitä (liikkumisen apuvälineitä) ja tutustui niiden käyttömahdollisuuksiin.</p> <p>Kehittämistyö tehtiin yhteistyössä Rinnekoti-Säätiön kanssa yhdessä Rinnekodin kuntoutuspalveluiden, kahden hoitokodin ja Rinnekodin koulun kanssa. Lisäksi yhteistyötä tehtiin toimintavälineisiin liittyen Kehitysvammaisten Tukiliitto ry:n Malikkeen kanssa.</p> <p>Toimintavälineitä eli liikkumisen apuvälineitä hyödyntämällä on mahdollista tukea lapsen sensomotorisia valmiuksia ja osallistumista ikätasoiseen toimintaan. Jotta liikunta- ja kehitysvammainen lapsi voi osallistua ulkoiluun luonnossa, hän tarvitsee siihen sopivan apuvälineen ja toisen ihmisen apua. Toimintavälineviikolla henkilökunta mahdollisti lasten sensomotorisen leikin luonnossa esimerkiksi vetämällä ja työntämällä ahkioita vaihtelevalla nopeudella, erilaisissa maastoissa välillä mutkitellen. Tämä mahdollisti lapsille erityisesti vestibulaarisia, proprioseptisia ja taktilisia aistikokemuksia.</p> <p>Lähiluontokokemusten monipuolistuminen lasten arjessa riippuu henkilökunnan resursseista mahdollistaa niitä lapsille.</p> <p>Kehittämistyö on sovellettavissa liikunta- ja kehitysvammaisten lasten kuntoutukseen missä tahansa ympäristössä. Jatkossa opiskelijat voisivat pohtia kuinka juurruttaa toimintavälineiden käyttöä Rinnekodissa tai tutkia onko muutosta luontokokemusten mahdollistamisessa tapahtunut.</p>	
Avainsanat	toiminnallinen oikeudenmukaisuus, sensomotorinen leikki, sensomotorinen kehitys, kehitysvammaisuus, apuväline

Author(s) Title	Satu Salminen, Merja Ylivainio Path to Nature - Enabling Outdoor Experiences in Rinnekoti
Number of Pages Date	48 pages + 2 appendices 5 April 2012
Degree	Bachelor of Health Care
Degree Programme	Occupational Therapy
Specialisation option	Occupational Therapy
Instructor(s)	Anne Talvenheimo-Pesu, Senior Lecturer Tuula Uutela, Senior Lecturer
<p>In this thesis, the subject was to enable winter outdoor experiences to children with severe disability. This subject arose from the need of our partner in cooperation to take advantage of nature in a diversifying way. The objective in this thesis was to diversify the use of outdoors activities and the purpose was to produce information and experiences for the staff about individual solutions for moving outdoors and its possibilities to support children's sensory motor behavior and skills. An action week was organized and instructed for the staff and children to try out individual solutions for moving outdoors in order to enable outdoor experiences.</p> <p>This thesis was made in cooperation with Rinnekoti-Säätiö, together with Rinnekoti rehabilitation services, Rinnekoti school and nursing homes Hiiala 2 and Pikkurinne. In addition, we collaborated with Malike, service provided by the Finnish Association for Persons with Intellectual Disabilities, about individual solutions for moving outdoors.</p> <p>By using individual solutions for moving outdoors it is possible to support children's sensory motor behavior and skills and participating in age related activities. Severely disabled children need a functional assistive device and other people's support in order to participate in outdoor activities. During our action week, the staff enabled children's sensory motor play to children in outdoors by pulling and pushing sledges and sleighs using varied speed and terrain, and by twisting and turning. All this together enabled above all vestibular, proprioceptive and tactile sensory experiences.</p> <p>How diversified outdoor experiences in children's everyday life are, depends on the staff's resources to enable them.</p> <p>The methods presented in this thesis can be applied in rehabilitation for severely disabled children also in other environments. In the future it would be useful to rethink about how this kind of activity could be rooted in Rinnekoti or to study if there have been any changes in the use of outdoor activities.</p>	
Keywords	occupational justice, sensory motor play, sensory motor development, severely disabled, assistive devices

Sisällys

1	Johdanto	1
2	Kehittämistyön ideointi	3
3	Kehittämiskohteen esittely	5
3.1	Rinnekoti-Säätiö	6
3.2	Malike	8
3.3	Kehitysvammaisuus	8
3.4	Aikaisempia tutkimuksia ja kehittämistöitä	10
4	Kehittämistyön tarkoitus ja tavoite	11
5	Kehittämistyötä perustelevala tietoperusta	13
5.1	Toiminnallinen oikeudenmukaisuus	14
5.2	Sensomotorinen kehitys ja sensorinen integraatio	17
5.3	Kehitysvammaisuuden vaikutus lapsen kehitykseen	20
5.4	Luonnon vaikutus	21
6	Kehittämistyön eteneminen	22
7	Toimintavälineviikon suunnittelu	24
7.1	Tiedon keruu toimintavälineviikon suunnittelua varten	25
7.1.1	Lasten havainnointi	25
7.1.2	Henkilökunnan haastattelu	27
7.1.3	Toimintavälinekoulutus	30
7.2	Yhteenvedo toimintavälineviikon suunnitelmasta	31
8	Toimintavälineviikko	33
8.1	Aineiston keruu havainnoimalla	34
8.2	Aineiston analyysi	35
8.3	Henkilökunnan osallistuminen toimintavälineviikkoon	38
8.4	Luontokokemusten monipuolistaminen toimintavälineiden avulla	39
8.5	Päätelmät	40
9	Kehittämistyön julkaiseminen	42

10	Kehittämistyön arviointi	43
11	Pohdinta	44
Liitteet		
Liite 1. Esite		
Liite 2. Artikkel		

1 Johdanto

Talvi luo haasteita liikunta- ja kehitysvammaisten lasten ulkoiluun osallistumiselle lumen ja kylmän sään takia. Talvi myös mahdollistaa erilaiset aistikokemukset; lumi narskuu, aurinko välkehtii hangilla, pakkasen nipistää poskilla ja ahkio liukuu ja mutkittelee lumella. Jotta liikunta- ja monivammaiset lapset voisivat kokea kaiken tämän, he tarvitsevat toisen ihmisen ja talviolosuhteissa toimivan välineen.

Kehittämistyömme yhteistyökumppanina oli Rinnekoti-Säätiö. Teimme yhteistyötä Rinnekodin kuntoutuspalveluiden toimintaterapeuttien, Rinnekodin koulun ja hoitokotien Pikkurinne ja Hiiala 2 kanssa. Rinnekodin ympäristössä on hyvät mahdollisuudet luonnon käyttämiseen lasten leikkiympäristönä, jonka käyttö voisi olla nykyistä monipuolisempaa. Koska liikunta- ja kehitysvammaisten lasten osallistuminen ikätasoiseen toimintaan on riippuvaista henkilökunnan luomista mahdollisuuksista, päätimme keskittyä kehittämistyössämme henkilökunnan tiedon ja kokemusten lisäämiseen.

Nämä olivat tausta-ajatuksena kehittämistyömme tarkoitukselle, joksi muodostui sekä teoreettisen että kokemuksellisen tiedon tuottaminen henkilökunnalle toimintavälineistä sekä niiden mahdollisuuksista tukea lasten sensomotorisia valmiuksia. Tämä mahdollistaa kehittämistyön tavoitteen saavuttamisen, joka on lasten lähiluontokokemusten monipuolistuminen. Pyrimme tähän järjestämällä henkilökunnalle ja lapsille toimintavälineiden esittely- ja kokeiluviikon sekä tuottamalla kehittämistyön tietoperustasta ja käytännön sovelluksista esitteen henkilökunnan käyttöön. Kehittämistyössä tarvittavat toimintavälineet vuokrasimme Malikkeelta, joka on osa Kehitysvammaisten Tukiliitto ry:n toimintaa.

Toimintavälineviikon suunnittelemisen tueksi keräsimme tietoa haastatteleamalla henkilökuntaa, havainnoimalla lapsia ja ympäristöä sekä osallistumalla Malikkeen *Ulos talosta, pois pihasta*-toimintavälinekoulutukseen. Suunnitelmien pohjalta järjestimme toimintavälineviikon hoitokotien ja koulun henkilökunnalle sekä lapsille. Viikon aikana teimme yhdessä retkiä lähiympäristöön, ja henkilökunta tutustui toimintavälineisiin ja niiden käyttömahdollisuuksiin. Keräsimme aineistoa havainnoimalla ja täydensimme sitä keskustelemalla henkilökunnan kanssa. Analysoimme aineiston tutkimuskysymys-

ten ohjaavaa sisällön analyysiä käyttämällä, josta saimme vastaukset kysymyksiin: 1. Miten henkilökunta on osallistunut toimintavälineviikkoon sekä 2. Miten luonnossa saatuja aistikokemuksia voidaan monipuolistaa toimintavälineiden avulla.

Aineistosta kävi ilmi, että henkilökunnan rooli on toimia mahdollistajana. Toimintavälineviikon aikana he hankkivat tietoa toimintavälineistä ja niiden käyttömahdollisuuksista sekä jakoivat tietoa eteenpäin muun muassa lasten vanhemmille. Toimintavälineitä käyttämällä on mahdollista tuottaa vestibulaarisia, proprioseptisia ja taktilisia aistimuksia ja näin tukea lapsen sensomotorisia valmiuksia. Tämä tuo monipuolisuutta lasten luontokokemuksiin.

Kehittämistyön raportissa kuvaamme kehittämistyömme prosessia Ojasalon, Moilasen ja Ritalahden (2009) kuvaaman kuusivaiheisen, yleisen prosessi -mallin mukaisesti. Kehittämistyön vaiheet heidän mukaansa ovat 1. kehittämiskohteen tunnistaminen ja alustavien tavoitteiden määrittelemineen, 2. kehittämiskohteen perehtyminen teoriassa ja käytännössä, 3. kehittämistehtävän määrittäminen ja kehittämiskohteen rajaaminen, 4. tietoperustan laatiminen sekä lähestymistavan ja menetelmien suunnittelu, 5. kehittämishankeen toteuttaminen ja julkistaminen eri muodoissa 6. kehittämisprosessin ja lopputuloksen arviointi. Käytimme mallia kuvaamaan kehittämistyömme eri vaiheita, ja se ohjasi ja jäsensi kehittämistyömme etenemistä.

2 Kehittämistyön ideointi

Tässä luvussa käsittelemme tutkimuksellisen kehittämistoiminnan teorian (Ojasalo ym. 2009: 24, 26) mukaisesti kehittämistyön prosessin ensimmäiseen vaiheeseen kuuluvia tehtäviä, kuten kehittämiskohteen tunnistaminen ja kohteeseen liittyvien tekijöiden ymmärtäminen. Kuvaamme myös yhteistyökumppanimme kanssa käymäämme alustavien tavoitteiden määrittelyä. Lisäksi tarkastelemme kriittisesti omaa toimintaamme.

Kehittämistoiminnan tarkoituksena on aikaansaada muutos. Tällöin kehittämistoiminnan perustelujen lähtökohtana voi olla havaittu ongelma tai uudistamistarve. Kun kehittämisen kohde on hahmottunut, voidaan alustavasti määritellä tavoitteet, johon kehittämisellä pyritään. Kehittämistyössä pyritään myös tuottamaan tietoa, joka kehittää työelämän osaamis- ja tietopohjaa. (Ojasalo ym. 2009: 24, 26–28.)

Kehittämistyömme sai alkunsa kevättalvella 2011, jolloin pidimme kahden kesken koululla ideariihen. Ideariihessä listasimme yhteisiä mielenkiinnonkohteitamme ja omia kehitystarpeitamme, joita olivat metsä, lapset, vaikeasti kehitysvammaiset lapset, liikunta, apuvälineet, sensomotoriikka ja psykomotoriikka. Nämä yhdistettynä koulun antamaan kaikkia kehittämisprojekteja koskevaan näkökulmaan, toiminnalliseen oikeudenmukaisuuteen, päädyimme ottamaan yhteyttä ja sopimaan tapaamisen Rinnekodin toimintaterapeuttien kanssa.

Ajatuksemme ennen Rinnekodin toimintaterapeuttien tapaamista oli, että kehittämistyön tarkoituksena voisi olla edistää monivammaisten lasten toiminnallista oikeudenmukaisuutta antamalla lapsille aistielämyksiä metsäympäristössä. Lähtökohtana meillä oli alussa se, että metsä on tunnetusti lasten luonnollinen ja perinteinen leikkipaikka, joka vahvistaa lapsen identiteettiä. Arvelimme, että metsä olisi hyvä ympäristö tukemaan lapsen sensomotorista kehitystä. Luonto on tutkitusti myös tärkeä fyysisen ja henkisen terveyden kannalta ja sillä on rauhoittava vaikutus (Huttunen 2011; Tyrväinen ym. 2007). Taustalla vaikutti oletuksemme, ettei laitoksessa asuvilla kehitysvammaisilla lapsilla ole riittävästi mahdollisuuksia toteuttaa ikäisilleen tyypillistä toimintaa, kuten leikkiä metsässä, kotona asuvien ikätovereidensa tavoin.

Pidimme ideointivaiheessa yhden palaverin Rinnekodissa. Palaverissa toimintaterapeuttien Laura Isohannin ja Outi Vilkon sekä fysioterapeutti Mirka Kulon kanssa toimme esiin lähtökohtiamme ja alustavia ajatuksiamme. Ajatuksenamme oli itse tuottaa muutamalle lapselle luontoelämyksiä lähimaastossa ja mahdollisesti rakentaa pysyvä elämyksellinen leikkipaikka luontoelementeistä, jota Rinnekodin henkilökunta yhdessä lasten kanssa voisi hyödyntää.

Tässä palaverissa toimintaterapeutit toivat esiin muutostarpeita, jotka ohjasivat kohdentamaan kehittämistoimintaa useammalle lapselle, muutaman lapsen sijaan. He kokivat, että lähiympäristöä hyödynnetään laitosalueella vähän talvella, mutta sen käytöstä toimintaympäristönä olisi hyötyä asiakkaille ja heidän toimintakyvyilleen. Ilmeni myös, että toimintaterapeuttien toimenkuvaan Rinnekodilla kuuluu olennaisena osana henkilökunnan ohjaus ja tiedon jakaminen, mutta aikaresurssit eivät mahdollista, että he voisivat perusteellisesti keskittyä esimerkiksi luonnossa liikkumiseen ja sen terveysvaikutuksiin. Siksi kehittämistyömme nähtiin myös mahdollisuutena olla eräänlainen jatke toimintaterapeuttien tekemälle työlle. Lisäksi tuotiin esiin, että liikunta- ja kehitysvammaiset lapset eivät omatoimisesti pääse ulos luontoon, vaan tarvitsevat aina siihen toisen ihmisen apua ja liikkumisen apuvälineitä.

Dialogisessa hengessä Rinnekodin toimintaterapeuttien ja fysioterapeutin kanssa pidetyn palaverin edetessä kehittämistyön näkökulma laajeni lopulta koskemaan useampia lapsia. Yhteisissä keskusteluissa nousi esiin ajatus, että henkilökuntaan vaikuttaminen tuottaisi laajempia ja pysyvämpiä vaikutuksia, kuin mihin muutaman lapsen yksittäisellä luontokokemuksella voisi päästä. Kriittisesti tarkasteltuna alkuperäinen ajatuksemme luontokokemuksen mahdollistamisesta muutamalle lapsille niin sanotun terapiaryhmän muodossa ei ole eettisesti tarkasteltuna kestävä. Kehitysvammaisen lapsen saattaa olla vaikea tottua muutokseen, joten on epäeettistä totuttaa lapset uusiin rutiineihin ja ihmisiin, jotka eivät kuitenkaan ole pysyviä.

Tiesimme ennestään, että Malikkeen toiminta tukee liikunta- ja kehitysvammaisten henkilöiden osallistumisen mahdollisuuksia esimerkiksi ulkoiluun ja liikkumiseen. Heidän toimintaansa kuuluu muun muassa toimintavälineneuvontaa, välineiden kokeilua ja vuokrausta. Rinnekodilla on ollut heidän kanssaan yhteistyötä aikaisemminkin, joten toimintavälineiden käyttö kytkettiin mukaan suunnitteluun.

Kun kehittämisen kohde selvisi, kehittämistoiminnan tavoite alkoi hahmottua dialogisessa hengessä. Palaverin jälkeen selkeytyi kehittämistyön alustava tarkoitus yhteisissä keskusteluissamme ja sähköpostin välityksellä Rinnekodin toimintaterapeuttien kanssa. **Alustava kehittämistyön tarkoitus oli se, että henkilökunta saisi kokemuksen luonnon hyödyntämisestä, opastusta liikkumiseen tarkoitettujen toimintavälineiden käytössä ja teorian tietoa luonnon ja toimintavälineiden vaikutuksista.** Kehittämistyön tuotoksena syntyisi henkilökunnalle esite ja toimintaviikko, jolloin käyttäisimme yhdessä henkilökunnan ja lasten kanssa Malikkeelta vuokrattuja toimintavälineitä. Tämän kaltaisen kehittämistyön avulla nähtiin olevan mahdollista saada aikaan muutosta luontoympäristön monipuolisemmassa käytössä.

Toikko ja Rantasen (2009: 57) mukaan kehittämistoiminnan perusteluvaiheessa otetaan myös kantaa kehittämisen yleiseen merkittävyyteen. Arvelimme, että kehittämistyön lopputuloksena syntyisi työelämän käyttöön tietoa, jota voi hyödyntää muuallakin samankaltaisissa toimintaympäristöissä. Tulokset julkaistaisiin opinnäytetyössämme. Lisäksi toteuttamamme esite, joka sisältää tietoa luonnossa liikkumisen vaikutuksista sensomotoriseen kehitykseen ja mahdollisia toimintaehdotuksia luontoleikeiksi, olisi mahdollista ottaa käyttöön laajemminkin.

Myös kehittämistyön teeman ajankohtaisuudella on Toikon ja Rantasen (2009: 57-58) mukaan merkittävyyttä. Malike on aloitellut Rinnekodin kanssa yhteistyön kesällä 2010 *Ulos talosta, pois pihasta*-toimintavälinekoulutuksella henkilökunnalle. Rinnekodin eri hoitokodit ovat vuokranneet välineitä vaihtelevasti.

3 Kehittämiskohteen esittely

Tässä luvussa perehdymme, kehittämistyön teoriaa mukaillen, kehittämisen kohteeseen tarkemmin. Esittelemme pääyhteistyökumppanimme Rinnekoti-Säätiön, yhteistyökumppanimme Kehitysvammaisten Tukiliito ry:n Malikkeen sekä kehitysvammaisuuskonseptin. Lisäksi kuvaamme muita aiheeseen liittyviä tutkimuksia ja kehittämissuunnitelmia. Nämä tehtävät sisältyvät kehittämistyön prosessin toiseen vaiheeseen. Yh-

teistyökumppaneiden toiminnan ja toiminta-ajatusten tunteminen on tärkeää kehittämistyömme suunnittelun ja toteutuksen kannalta. On tärkeää, että kehittämistyömme on linjassa Rinnekoti-Säätiön arvojen kanssa. Kehitysvammaisuuden ymmärtäminen auttaa meitä huomioimaan mahdollisuudet ja haasteet, joita kohtaamme työmme edetessä.

Kehittämistoiminnan teorian mukaan kehittämisen kohteen perusteellinen tuntemus katsotaan tuloksellisen kehittämisen lähtökohdaksi (Ojasalo ym.2009: 28-29). Ennen tarkempaa kehittämistyön suunnittelua tutustuimme tarkemmin Rinnekoti-Säätiön historiaan ja nykytilanteeseen vuosikertomuksen, asiakaslehti Rinneviestin ja netin välityksellä. Lisäksi ohjaajamme, Rinnekodin toimintaterapeutit, olivat tärkeitä tietolähteitä. Tämä tiedonhankinta loi osaltaan kehittämistoimintamme tietoperustaa. Hankimme taustatietoa myös havainnoimalla ympäristöä ja arkea Rinnekodissa sekä keskustelemalla henkilökunnan kanssa. Kuten Ojasalo kumppaneineen (2009: 30) neuvoo, pyrimme dokumentoimaan kaiken kerätyn tiedon, jotta siihen voi palata myöhemmin ja tietoa on helpompi tulkita.

Tutustuimme myös toiseen yhteistyötahoon Malike-toimintaan verkkosivustojen, Liikkeelle-tiedotelehden ja puhelin- ja sähköpostikeskustelujen välityksellä ja osallistuimme Malikkeen *Ulos talosta, pois pihasta*-toimintavälinekoulutukseen.

3.1 Rinnekoti-Säätiö

Yhteistyötahomme on Rinnekoti-Säätiö. Teemme yhteistyötä hoitokotien Hiiala 2 ja Pikkurinne sekä Rinnekodin koulun liikunta- ja kehitysvammaisten luokan kanssa. Nämä sijaitsevat Rinnekodin alueella Espoon Lakistossa. Kehittämistyön ohjaajina Rinnekodin puolelta toimivat aluksi toimintaterapeutit Laura Isohanni ja Outi Vilko. Tammi-kuusta 2012 lähtien kehittämistyötämme ohjasi toimintaterapeutti Outi Vilko.

Rinnekoti-Säätiö tuottaa sosiaali- ja terveyshuollon sekä opetustoimen palveluja kunnille ja erityishuoltopiireille. Palvelujen painopisteenä on kehitysvammaisten erityishuolto. Rinnekodin asiakkaita ovat muun muassa kehitysvammaiset, heidän omaisensa ja kunnat. Säätiössä tuotetaan tutkimustietoa kehitysvammaisuuteen liittyvistä ilmiöistä ja sairauksista ja sen vahvuutena on kehitysvammaisuuden ja harvinaisten sairauksien

laaja asiantuntemus, mikä mahdollistaa vaativiin yksilöllisiin asiakastarpeisiin vastaamisen. Rinnekoti-Säätiö palvelujen tuottajana perustaa toimintansa hyvän elämän tukemiseen, jokaisen elämän arvon tunnustamiseen, hyvän elämän ja hoitotyön arvoihin. Rinnekodissa hyvä elämä merkitsee jokaiselle mahdollisuutta kokea itsensä ja työnsä arvokkaaksi. Perustana hyvälle elämälle nähdään sosiaalisten suhteiden edistäminen, elämän hallinta ja iänmukainen elämäntapa. (Rinnekoti-säätiö 2011; Vuosikertomus 2010.)

Toiminta Rinnekodissa on alkanut jo 1927 sisar Aino Miettisen aloittamana. Nykyisin Rinnekodissa Lakiston alueella on muun muassa vaativan laitosasumisen hoitokoteja niin lapsille kuin aikuisille, Rinnekodin koulu sekä työ- ja päivätoimintaa. Lisäksi hoitokodeissa on asiakkaille tilapäispaikkoja hoito- ja tutkimusjaksoja sekä lyhyempiä hoitajaksoja varten. Rinnekoti-Säätiöllä on myös asumispalveluyksiköitä, RK-Asuntoja, eri puolilla pääkaupunkiseutua ja lähikuntia. (Rinnekoti-säätiö 2011.)

Rinnekodin lähiympäristössä on joka suunnassa jyrkkiä mäkiä ja golfkenttä, jotka vaikeuttavat pääsyä metsään. Koulun ja hoitokodin välittömässä läheisyydessä on sekä puistoaluetta että luonnonvaraista metsää, joka on meidän toimintaympäristö kehittämistyön aikana.

Hiiala 2 on Rinnekodin kouluikäisten liikunta- ja kehitysvammaisten lasten hoitokoti. Siellä asuu 10 lasta, joista suurin osa käy Rinnekodin koulua. Iältään lapset ovat 8-16 -vuotiaita. Hoitokodissa arki pyörii perushoidon ympärillä ja tavallisen kotielämän tapaan lapset muun muassa katsovat televisiota ja kuuntelevat musiikkia.

Lisäksi teemme yhteistyötä Pikkurinteen kanssa, joka on alle kouluikäisten liikunta- ja kehitysvammaisten lasten hoitokoti. Siellä tehdään tiivistä yhteistyötä perheiden kanssa, jotka tarvitsevat lapselleen tilapäishoitoa. Tällaista palvelua säännöllisesti tarvitsevia perheitä on noin 25. Pitkäaikaispaikalla oli syksyllä 2011 kolme lasta. Hoitohenkilökunta järjestää alle kouluikäisille lapsille kuntouttavaa toimintaa päivittäin.

Rinnekodin koulussa on neljä opetusluokkaa, joista kaksi luokkaa on erikoistunut autististen oppilaiden opetukseen ja kaksi liikunta- ja kehitysvammaisten oppilaiden opetukseen. Koulussa teemme yhteistyötä toisen liikunta- ja kehitysvammaisten lasten luokan

kanssa. Oppilaita luokalla on viisi ja henkilökuntaa opettajan lisäksi päivästä ja ajankohdasta riippuen kahdesta neljään avustajaa.

3.2 Malike

Teemme yhteistyötä myös Kehitysvammaisten Tukiliitto ry:n Malike-toiminnan kanssa. Siellä yhteyshenkilömme olivat koulutussuunnittelija Henna Ikävalko ja toimintaväline-neuvoja Antti Tulasalo.

Malike on Kehitysvammaisten Tukiliitto ry:n toimintaa ja toimii yhteistyössä eri toimijoiden ja verkostojen kanssa. Malike tarjoaa toimintaa ja toimintavälineiden kokeilumahdollisuuksia liikunta- ja kehitysvammaisille lapsille ja aikuisille sekä heidän perheilleen, lähi-ihmisilleen ja ammattilaisille osallistumisen mahdollistamiseen kaikkina vuoden aikoina. Se järjestää myös verkostokoulutuksia, joissa jaetaan tietoa muun muassa toimintavälineistä, joilla mahdollistetaan liikunta- ja kehitysvammaisten henkilöiden osallistuminen ja liikkuminen. Malike on lyhenne sanoista matkalle, liikkeelle ja keskelle elämää. (Malike 2011.) Kehitysvammaisten Tukiliitto on valtakunnallinen kansalaisjärjestö, jonka tarkoituksena on kehittää kehitysvammaisten ihmisten ja heidän läheistensä oikeuksia ja tasa-arvoa yhteiskunnassamme. Se toimii uusien toimintatapojen tiedon välittäjänä ja tuottajana. (Kehitysvammaisten Tukiliitto 2011.)

3.3 Kehitysvammaisuus

Kaikki kehittämistoimintaan osallistuvat lapset ovat vaikeasti tai syvästi kehitysvammaisia. Osa heistä on monivammaisia, koska heillä on kehitysvamman lisäksi epilepsia, cp-vamma tai näkövamma. Tässä luvussa avaamme yleisesti kehitysvammaisuus-käsitettä keräämämme olemassa olevan tiedon perusteella.

Kehitysvammaisuus näyttäytyy ymmärtämisen ja uusien asioiden oppimisen vaikeutena. Kehitysvamma on vain osa ihmistä ja jokaisella ihmisellä on omat vahvuutensa ja kykynsä. (Verner 2012.) Kehitysvammaisissa ihmisissä on toimintakyvyltään hyvin erilaisia ihmisiä. Esimerkiksi kehitysvammainen lapsi saattaa pystyä opiskelemaan yleisopetuksen luokassa tuki toimenpiteiden avulla ja aikuisena asumaan itsenäisesti. Tällöin vamman aste on lievä. Toisessa ääripäässä on oppilas, joka on täysin riippuvainen

muista ihmisistä ja tarvitsee jatkuvaa hoivaa, hän saa opetusta muun muassa kommunikaatioon liittyviin perusvalmiuksiin ja aikuisena hän asuu valvotusti ympäri vuorokauden. Tällöin vamman aste on vaikea. (Kaski–Manninen–Pihko 2009: 19-21.)

Suomessa ihmisiä, joilla on kehitysvamma, on 40 000. Heistä vaikea- ja monivammaisia ihmisiä on 5-10 % eli ihmisiä, joilla on vaikean kehitysvamman lisäksi muita lisävammoja ja -sairauksia. Kansainvälisissä yhteyksissä tätä ryhmää kutsutaan *Profound Multiple Disabilities* (PMD). (Verner 2012.)

Yhdysvaltain kehitysvammaliitto, *The American Association on Intellectual and Developmental Disabilities* (AAIDD entinen AAMR), määrittelee kehitysvammaisuuden suhteessa henkilön kykyyn toimia tietyssä ympäristössä, ympäristön haasteet huomioiden. Kysymyksessä on vuorovaikutus ympäristön vaatimusten ja henkilön älyllisten taitojen ja, jo opittujen taitojen yhdistämisestä uuteen tilanteeseen, eli adaptiivisten taitojen kesken. Kehitysvammaisuus nähdään vammaisuutena ainoastaan tämän vuorovaikutuksen tuloksena. AAIDD:n määritelmä vastaa hyvin suomalaista kehitysvammaisuuden käsitettä, jossa korostuu toimintakyvyn näkökulma lääketieteellisen rinnalla. (Kaski–Manninen–Pihko 2009: 16,17.)

AAIDD:n määritelmän mukaan kehitysvammaisuus tarkoittaa tämänhetkisen toimintakyvyn huomattavaa rajoitusta. Tilalle on ominaista merkittävästi keskimääräistä heikompi älyllinen suorituskky (Äo, älykkyyssosamäärä alle 70-75), johon samanaikaisesti liittyy rajoituksia kahdessa tai useammassa seuraavista adaptiivisten taitojen yksilöllisesti sovellettavista osa-alueista: kommunikaatio, itsestä huolehtiminen, kotona asuminen, sosiaaliset taidot, yhteisössä toimiminen, itsehallinta, terveys ja turvallisuus, oppimiskyky, vapaa-aika ja työ. Kehitysvammaisuus ilmenee ennen 18 vuoden ikää.
(Kaski–Manninen–Pihko 2009: 17.)

Kehitysvammaisuus voi viitata muidenkin elinten vammoihin kuin hermoston sairauksiin ja vaurioihin. Erotuksena muusta kehitysvammaisuudesta WHO, Maailman terveysjärjestö, käyttää ICD-10 (*International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems*) tautiluokituksessaan käsitettä älyllinen kehitysvammaisuus, jolla tarkoitetaan tilaa, jossa ihmisen henkisen suorituskkyvyn kehitys on estynyt tai se on jäänyt epätäydelliseksi. Tämä tarkoittaa, että kehitysiässä ilmaantuvat taidot, kuten kognitiiviset eli ajattelutaidot, kielelliset, motoriset eli liikkumiseen ja kehonhallintaan liittyvät taidot ja sosiaaliset taidot ovat puutteellisia. (Kaski–Manninen–Pihko 2009: 16.)

Kehitysvammaisuutta voidaan myös määrittää sosiaalisesta näkökulmasta, jonka perusajatus on, että vammainen ihminen on pohjimmiltaan samanlainen kuin muutkin. Lääketieteellinen määrittely vammasta hyväksytään, mutta näkökulma korostaa ympäristön vaikutusta kehitysvamman vammauttavaan vaikutukseen. Ympäröivä yhteisö, yhteiskunta ja kulttuuri, voivat ehkäistä vamman aiheuttamia rajoituksia mm. lisäämällä esteettömyyttä tai lisätä niitä jättämällä vammaiset ihmiset ulkopuolisiksi ilman itsemääräämisoikeutta. Myös henkilön itsensä kokemus tilanteestaan vaikuttaa kehitysvammaisuuteen. (Verner 2012.)

Keskivaikeasti, vaikeasti ja syvästi kehitysvammaisilla henkilöillä voi olla lisäsairauksia – tai vammoja, jotka voivat merkittävästi vaikeuttaa näiden henkilöiden suorituskkyä ja hyvinvointia. Tavallisimpia lisäsairauksia kehitysvammaisilla henkilöillä ovat tajuttomuus – ja kouristuskohtaukset, joista epilepsia on yleisin. Myös erilaiset liikuntavammat ovat yleisiä kehitysvammaisilla henkilöillä. Kuntoutus – ja palvelukeskuksissa olevista kehitysvammaisista henkilöistä jopa 40 %:lla on liikuntavamma. CP-vamma on yleisin kehitysvammaisilla henkilöillä oleva liikuntavamma, jonka seurauksena, CP-oireyhtymän tyypistä riippuen, lihakset voivat olla spastisia tai niiden tonus voi olla matala. Lihasten jänne voi myös vaihdella. Tämä voi vaikeuttaa tai estää muun muassa liikkumista, yläraajojen tahdonalaista liikettä, imemistä, puremista tai nielemistä. (Kaski ym. 2009: 106, 123, 132, 134, 136)

Käytämme kehittämistyöhön osallistuvia lapsia kuvaamaan ilmaisua liikunta- ja kehitysvammaiset lapset.

3.4 Aikaisempia tutkimuksia ja kehittämistöitä

Hogsteen ja Woodgate (2010) ovat pohtineet osallistumisen käsitettä vammaisten lasten kohdalla. Osallistumisen edellytyksenä on, että lapsi osallistuu johonkin tai jonkun kanssa sekä mieltää itsensä osaksi toimintaa ja ympäristöä. Heidän mielestään osallistumisessa tulee huomioida vammaisen lapsen mahdollisuus tehdä valintoja ja tuntea hallitsevansa toimintaa johon osallistuu. Hogsteenin ja Woodgaten (2010) mukaan osallistumisen ehtona on myös, että toiminta on tavoitteellista tai sen tarkoituksena on edistää lapsen elämänlaatua. Osallistumisen mahdollistaminen on kehittämistyömme

lähtökohta. Koska kehittämistyöhön osallistuvat lapset ovat riippuvaisia henkilökunnasta ja apuvälineistä, on tärkeää pohtia osallistumisen edellytysten toteutumista.

Oli yllättävää huomata, että toimintaterapiassa ei ole juurikaan tehty opinnäytetöitä, jotka liittyisivät kehitysvammaisiin henkilöihin. Emme löytäneet myöskään montaa luontoa ympäristönä hyödyntävää opinnäytetyötä toimintaterapian alalla. Kehitysvamma-alan opinnäytteitä vaikuttaa julkaistavan enemmän esimerkiksi sosiaalialalla.

Opinnäytteistä herätti mielenkiinnon Tiia Silgrenin Ympäristötekniikan koulutusohjelmassa tekemä Aistikokemuksia puutarhassa, aistipuutarha vaikeasti monivammaisten henkilöiden kehityksen tukena. Opinnäyte pohjaa samoihin ajatuksiin aistien harjaannuttamisen vaikutuksesta monivammaisen henkilön kehityksen tukena kuin meidän kehitystyö. Opinnäytteen tuotoksena Silgren on rakentanut aistipuutarhan, jossa hän huomioi mahdollisuuden tunnustella, maistella ja haistella ympäristöä. Hän toteaa viherympäristöllä olevan elvyttävä ja stressiä lievittävä vaikutus (Silgren 2009: 1).

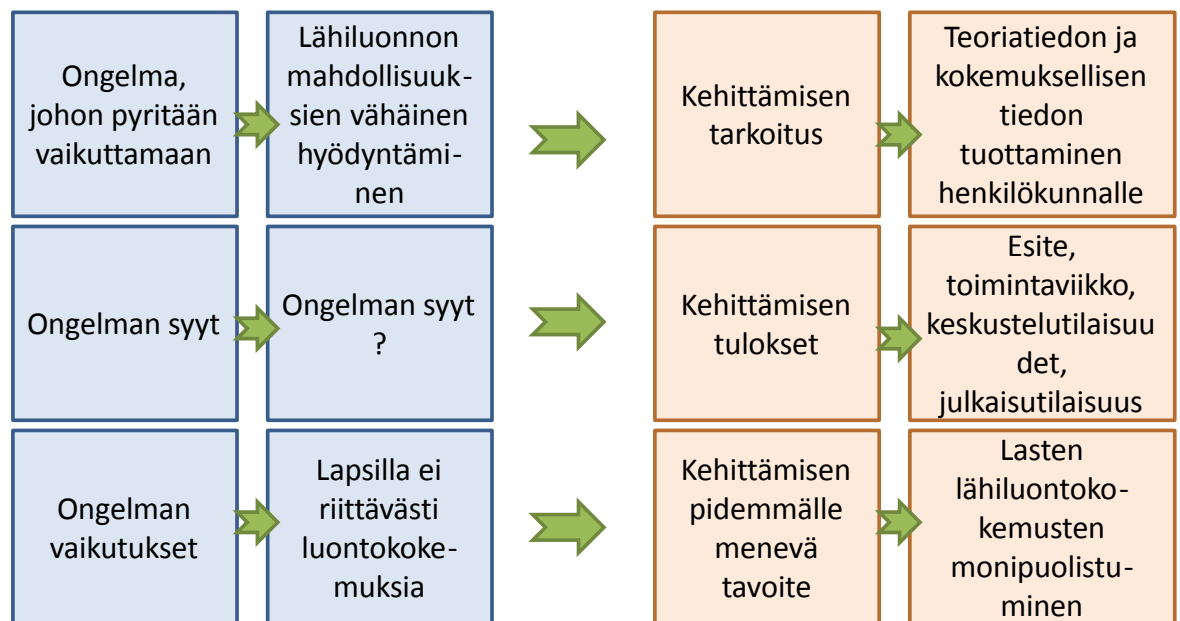
4 Kehittämistyön tarkoitus ja tavoite

Tässä vaiheessa pohditaan huolellisesti, mihin kehittämisellä pyritään ja rajataan kehittämiskohde (Ojasalo ym. 2009: 33). Toikon ja Rantasen (2009: 57) mukaan kehittämistyön tavoitteen tulisi olla mahdollisimman konkreettinen ja perusteltu, että se tukee mahdollisimman hyvin käytännön toteutusta ja kehittämisen päämääriä. Lisäksi heidän mukaansa kehittämistyön tavoitteen tarkka määrittely edistää myöhemmin tapahtuvaa koko kehittämistyön onnistumisen arviointia. Tässä luvussa määrittelemme kehittämistyömme tarkentuneen tarkoituksen ja tavoitteen.

Perusteluvaiheessa päädytään lopulta kysymykseen, millä keinoin tavoitteeseen vastataan (Toikko – Rantanen 2009: 57). Kehittämistyön teorian mukaisesti kehittämistyömme perustelujen lähtökohtana oli nykytilanteen ongelma: lapsilla ei ole riittävästi mahdollisuuksia luontoelämyksiin sekä visiomme: lasten mahdollisuudet luontokokemuksiin lisääntyvät ja muuttuvat osaksi arkea. Olimme samaa mieltä Toikon ja Rantasen kanssa siitä, että pelkkä ongelmaan nojaava lähtökohta korostaa negatiivista tilan-

teen määrittelyä, kun taas visio nähdään ihannekuvana tulevaisuudesta. Dynaaminen kehittäminen sisältää kuitenkin sekä ongelmalähtöisyyden että tulevaisuuden vision (Toikko – Rantanen 2009: 57).

Käytimme Loogista viitekehystä kehittämisprosessia edistävänä välineenä kehittämistyön tavoitteen määrittelyn tukena. Tämä väline on tekninen apukeino tavoitteen asettelussa, mutta kehittämistyön yhteydessä korostuu myös välineen reflektiivinen luonne. Loogisen viitekehityksen avulla kuvataan, mitä aiotaan kehittää. Kehittämiskohteessa havaitusta ongelmasta johdetaan kehittämisen tarkoitus. Ongelman syistä päästään kehittämisen tuloksiin ja ongelman vaikutuksista pidemmälle menevään tavoitteeseen. Viitekehityksen avulla ongelmalähtöisyydestä siirrytään tavoitelähtöisyyteen. (Toikko – Rantanen 2009: 72, 73, 75.) Kehittämistyömme tarkoituksen ja tavoitteen määrittely on kuvattu loogisen viitekehityksen ajattelua mukaillen kuviossa 1 ja sitä seuraavassa kappaleessa.



Kuvio 1. Kehittämistyön tarkoituksen ja tavoitteen määrittely

Kehittämiskohteessamme havaittu ongelma oli lähiluonnon mahdollisuuksien vähäinen hyödyntäminen lasten kanssa arjessa. Tämän pohjalta määrittelimme kehittämisen tarkoituksen. **Kehittämistyömme tarkoituksena on sekä teoreettisen että ko-**

kemuksellisen tiedon tuottaminen henkilökunnalle toimintavälineistä sekä niiden mahdollisuuksista tukea lasten sensomotorisia valmiuksia.

Tarkoituksen määrittelemisen aikana emme vielä tienneet ideointivaiheessa esiin nousseen ongelman syitä, eli sitä miksi lähiluontoa ei hyödynnetä monipuolisesti. Pyrkimyksenämme on selvittää ongelman syitä yhteistyössä henkilökunnan kanssa, havainnoimalla ja haastatteluin. Kun ongelman syyt olisivat tiedossa, pyrkisimme niihin vaikuttamaan interventiollamme (**kehittämistyön tulokset**) eli jakamalla teoreettista tietoa **esitteen** avulla sekä tarjoamalla henkilökunnalle kokemuksellista tietoa **toimintavälineviikolla**. Kehittämistyön tuloksena syntyvät myös **keskustelutilaisuudet** henkilökunnan kanssa sekä **kehittämistyön julkaisemistilaisuus**, joiden avulla tuotetaan myös tietoa henkilökunnalle.

Tällä hetkellä vallitsevan ongelman vaikutukset ovat, että lapset eivät saa riittävän monipuolisesti kokemuksia luonnosta. Tästä johdimme **kehittämisen pidemmälle menevän tavoitteen, joka on lasten lähiluontokokemusten monipuolistuminen**. Tavoitteella tarkoitetaan luontokokemusten monipuolistumista kehittämistyön aikana, mutta etenkin sen jälkeen.

Koimme tavoiteasettelun ongelmälähtöisyyden ongelmalliseksi tässä vaiheessa, koska meidän mielestä se loi kehittämistyön tavoitteiden asettamiselle negatiivisen sävyn. Päätimme kuitenkin käyttää loogista viitekehystä kehittämistyön tarkoituksen ja tavoitteen määrittelyssä sen johdonmukaisuuden vuoksi.

5 Kehittämistyötä perusteleva tietoperusta

Kutsumme tietoperustaksi olemassa olevaa tietoa, johon kehittämistyön suunnittelu ja toteuttaminen perustuu. Kuten Ojasalo ja kumppanit määrittelevät tietoperusta muodostaa kehittämistyön perustan, jossa on koottuna oleellinen kehittämiseen liittyvä teorian tieto. Tämä tieto toimii viestinnän pohjana, osoittaa kehittämisen näkökulman ja auttaa jäsentämään ilmiötä (Ojasalo ym. 2009: 34-35). Olemme keskustelleet Rinnekodin toimintaterapeuttien kanssa tietoperustan sisällöstä alusta alkaen. Näissä keskus-

teluissa on syntynyt yhteinen käsitys toimintaa perustelevalta tietoperustasta, joka koostuu toiminnallisesta oikeudenmukaisuudesta ja osallistumisesta, sensomotorisesta kehityksestä yhdistettynä sensorisen integraatioon sekä luonnon vaikutuksista.

5.1 Toiminnallinen oikeudenmukaisuus

Toimintaterapian piirissä on esillä tausta-ajatus toiminnallisesta oikeudenmukaisuudesta, joka on muotoutunut sosiaalisen oikeudenmukaisuuden pohjalta. Toiminnallisen oikeudenmukaisuuden käsite on alusta alkaen ohjannut ja perustellut kehittämistyötämme. Sen pohtiminen on tarpeellista liikunta- ja kehitysvammaisten lasten kanssa toimittaessa, koska he ovat niin riippuvaisia ulkopuolisesti tuesta.

Toiminnan erilaiset muodot ovat tärkeitä yksilön terveyden edistämisen, hyvinvoinnin ja sosiaalisen inklusion kannalta. Jokaisella yksilöllä on omat tarpeensa, vahvuutensa ja mahdollisuutensa suhteessa toimintaan, joihin vaikuttavat yksilön lisäksi kulttuurinen ympäristö, jossa hän elää. (Townsend – Willcock 2004: 80.) Toiminnallisen oikeudenmukaisuuden viitekehityksessä huomioidaan ihminen yksilöllisesti sosiaalisena ja toiminnallisena olentona, jolla on oikeus toimia niin halutessaan. Ihmisen käyttäytymiseen ja hänen toimintaansa vaikuttavat kulttuuri- ja yhteisösidonnaiset sosiaaliset arvot, säännöt ja rajoitukset, jotka mahdollistavat toiminnallisen oikeudenmukaisuuden tai estävät sen. (Hautala ym. 2011: 16.)

Townsend ja Willcock kuvaavat toiminnallista oikeudenmukaisuutta neljän vastakohtaisen käsitteen kautta. Näitä ovat vapaasti suomennettuina toiminnallinen vieraantuminen, toiminnallinen niukkuus, toiminnallinen väheksyntä ja toiminnallinen epätasapaino. Jokaisella ihmisellä on oikeus merkitykselliseen ja hänen elämäänsä rikastuvaan toimintaan. Mikäli ihmisellä ei ole mahdollisuutta tähän, hän saattaa vieraantua toiminnasta ja kokea muun muassa eristäytyneisyyttä, merkityksettömyyden tunnetta ja olla epävarma identiteetistään. Fyysisesti tai psyykkisesti rajoittuneille henkilöille tulee tarjota heille merkityksellisiä toimintoja, jotta he eivät kokisi toiminnallista vieraantumista. (Townsend – Willcock 2004: 80, 81.)

Toiminnallinen niukkuus estää lapsen kehitystä osallistumisen kautta (Townsend – Willcock 2004: 81). Ihmisen tulee voida osallistua toimintaan toisten ihmisten kanssa, joka

on hänelle merkityksellistä sekä mahdollistaa kasvun, valintojen tekemisen ja itsenäisyyden. Kaikilla pitäisi olla mahdollisuus valita haluamaansa toimintaa ja osallistua siihen kykyjensä mukaan. (Whiteford – Townsend 2011: 69.)

Townsendin ja Willcockin (2004: 83) ehdottamista toiminnallista oikeudenmukaisuutta edistävistä interventioista kehittämistyömme tukee seuraavien oikeuksien toteutumista: oikeus kehittyä osallistumalla terveyttä ja sosiaalista yhteisyyttä edistävään toimintaan ja oikeus osallistua kohtuullisessa määrin erilaisiin ja vaihteleviin toimintoihin omassa sosiaalisessa ympäristössä.

Oikeus osallistua ikätasoiseen toimintaan ei nouse esille vain toimintaterapian piirissä vaan esimerkiksi Kehitysvammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva julistus YK: yleiskokouksessa 1971 ottaa kantaa kehitysvammaisten henkilöiden tarpeiden ja kykyjen edistämiseen ja osallistumiseen normaaliin elämään heidän kykyjensä mukaan. Myös Suomen hallituksen 2006 antamassa vammaispoliittisessa selonteossa esitetään yhtenä periaatteena vammaisten oikeus osallisuuteen ja heidän osallisuutensa tukeminen sen esteitä arvioimalla ja poistamalla. Kehittämistoimenpiteiksi ehdotetaan muun muassa teknologian lisäämistä harrastamisen ja sosiaalisen kanssakäymisen edistämiseksi. (Kaski ym. 2009: 161, 163, 164.)

Myös lapsiasiavaltuutetun toimisto ottaa kantaa erityislasten oikeuksiin selonteossaan ”Erityistä tukea tarvitseva lapsi on ensisijaisesti lapsi” (2011). Selonteossa kuvataan muun muassa määräaikaishavaintia, jonka Lapsen oikeuksien komitea on antanut kesäkuussa 2011 YK:n Lapsen oikeuksien komitealle. Selonteko kuvaa vammaisten lasten oikeuksia osallistua toimintaan:

Lapsen oikeuksien sopimuksen tarkoituksena on turvata jokaisen lapsen oikeus täysipainoiseen lapsuuteen sekä kasvuun ja kehitykseen. Sopimuksessa korostetaan myös vammaisen lapsen yhdenvertaista oikeutta osallistumiseen: vammaisen lapsi ei ole yksinomaan palveluiden kohde vaan oman elämänsä aktiivinen toimija ja samalla hänellä on oikeus erityiseen suojeluun. Vammaisen lapsen oikeus on ensisijaisesti olla lapsi, jolla on ikätovereittensa kanssa tasavertainen mahdollisuus leikkiin, kaverisuhteisiin, koulunkäyntiin ja vapaa-ajan harrastuksiin. (Lapsiasiavaltuutetun toimisto 2011: 10.)

Myös Kehitysvammaisuus – kirjassa osallistuminen on vahvasti esillä. Kirjassa nostetaan esiin asuinyhteisönsä elämään osallistumisen vaikutus vammaisen lapsen kehityksen vahvistamiseen. Oikeanlaisessa elinympäristössä kehitysvammaisen henkilön on

mahdollista tehdä valintoja ja käyttää hänellä olevia taitoja. Osallistuminen iänmukaisiin harrastuksiin tukee kehitysvammaisen lapsen kehitystä. (Kaski ym. 2009: 171, 172.) Vaikeavammaiset henkilöt ovat riippuvaisia ulkopuolisesta tuesta ja siten heidän vapaa-aikansa voi olla passiivista. Heidän tulisi kuitenkin voida osallistua tarjolla oleviin toimintoihin. (Kaski ym. 2009: 344.)

Kehittämistyössämme toiminnallinen oikeudenmukaisuus näkyy etenkin osallistumisen käsitteenä, jolla tarkoitamme lapsen osallistumista ikätasonsa mukaisesti esimerkiksi leikkiin ja vapaa-ajan toimintoihin. Koska kehittämistyöhön osallistuvat lapset ovat liikunta- ja kehitysvammaisia, he tarvitsevat ulkopuolista tukea osallistuakseen toimintoihin. Myös apuvälineet voivat olla tukena osallistumisessa. Salmisen (2010:17) mukaan apuvälineillä on kaksi tarkoitusta; ne mahdollistavat toimintaa ja /tai niiden avulla voidaan ehkäistä ongelmia toimintakyvyssä. Toisilla ihmisillä apuväline mahdollistaa itsenäisen toiminnan, kun taas toisilla se helpottaa avustavan henkilöstön tai perheen työtä tai turvallisuutta.

Tekniset apuvälineet mahdollistavat vaikeavammaisen lapsen osallistumisen ikätasolle tyypilliseen toimintaan, joka voimaannuttaa lasta. Teknisten apuvälineiden avulla lapsen on mahdollista osallistua leikkiin ja muihin kehitystä tukeviin toimintoihin ikätovereiden kanssa tai itsenäisesti. Liikkuminen ja liike on iso osa lapsen leikkiä joka ikävaiheessa. Jos lapsen liikkuminen on rajoittunutta tai hän ei kykene liikkumaan itsenäisesti, apuvälineet kuten sähköpyörätuoli, voivat mahdollistaa lapsen osallistumisen motorisiin leikkeihin. (Crosetto Deitz – Swinth 2008: 395 ,396 , 403.)

Lapsille ja nuorille on olemassa erilaisia liikuntalajien harrastamisen mahdollistavia välineitä, joiden avulla esimerkiksi hiihtäminen ja laskettelu ovat mahdollisia myös vammaisille lapsille ja nuorille. (Crosetto Deitz – Swinth 2008: 405.)

Käytämme kehittämistyössämme apuvälineestä, joka mahdollistaa lasten osallistumisen ja toiminnan, käsitettä toimintaväline. Malikkeen käyttämää toimintaväline -termiä ei ole virallisesti määritelty, mutta sitä käytetään epävirallisesti apuväline -käsitteen rinnalla. Toimintavälineellä Malike tarkoittaa välineitä, jotka tukevat yksilön toimintamahdollisuuksia ympäristössä. Toimintavälineet eivät kehittämistyössämme mahdollista lasten itsenäistä osallistumista, mutta helpottavat henkilökuntaa tarjoamaan lapsille

monipuolisia aistikokemuksia, ja sitä kautta tukemaan heidän sensomotorisia valmiuksiaan

Toimintaväline myös mahdollistaa siirtymisen luonnon keskelle, helpommin kuin tavallinen pyörätuoli, jossa on mahdollista saada erilainen ja monipuolisempi tunto- ja kuuloaistikokemus kuin rakennuksen pihalla. Toimintaterapeutti voi olla mukana etsimässä sopivia apuvälineitä, jotta luontoympäristön kokeminen mahdollistuu (Hautala – Hämäläinen – Mäkelä – Rusi-Pyykönen 2011: 82).

5.2 Sensomotorinen kehitys ja sensorinen integraatio

Rinnekodissa asuvien ja koulua käyvien lasten sensomotorinen kehitys on lapsen normaalissa kehityksessä nollasta kahteen -vuotiaiden tasolla. Tämän vuoksi keskitymme tietoperustassa lapsen varhaisen sensomotorisen kehityksen kuvaamiseen ja sen soveltamiseen Rinnekodin lapsille. Kehitys etenee kehitysvammaisilla lapsilla samassa järjestyksessä kuin normaalistikin, mutta se ei etene yhtä nopeasti ja yhtä pitkälle (Kaski ym. 2009: 169).

Sensomotoriset valmiudet koostuvat sekä sensorisesta prosessoinnista, että motorisista valmiuksista. Sensorisella prosessoinnilla tarkoitetaan aistikanavien kautta tulevan tiedon vastaanottoa, johon vaikuttavat taktiliset, proprioseptiset, vestibulaariset ja visuaaliset valmiudet sekä kuulo, maku, haju ja kipuaistimusten vastaanotto. Motorisia valmiuksia puolestaan ovat esimerkiksi kehon asento ja sen ylläpitäminen, tasapaino ja liikkuminen. (Hautala ym. 2011: 350, 351.)

Sensomotoriset valmiudet vaikuttavat siihen, kuinka lapsi oppii käyttämään motorisia taitoja tarkoituksenmukaisesti toiminnassa. Ne kehittyvät normaalisti lapsen kahden ensimmäisen elinvuoden aikana. Sensomotoriset valmiudet kehittyvät edelleen ensimmäisen kahden elinvuoden aikana, kun lapsi tutkii ympäristöään aistien ja motorisen liikkeen avulla. Tällöin lapsen leikki on sensomotorista leikkiä. (Mulligan 2003:98, 101.)

Sensomotorisessa leikissä lapsi saa nautintoa ja kehittyy aistien välityksellä; katselemalla, kuuntelemalla ja koskettelemalla. Lapsi myös nauttii liikkeestä kuten keinuista ja hyppytelystä. (Mulligan 2003: 98, 101.) Kehitysvammaisella lapsella aisti- ja liikunta-

vammat vaikeuttavat sellaisten kokemusten hankkimista, jotka vaikuttavat sensomotoristen valmiuksien kehittymiseen (Kaski ym. 2009: 191). Lapsilla, jotka osallistuvat kehittämistoimintaamme, sensomotorista leikkiä vaikeuttaa se, että he eivät tuota tarkoituksenmukaista motorista liikettä juurikaan itse. He tarvitsevat toisen ihmisen tuen sensomotoriseen leikkiin.

Jo vastasyntyneellä lapsella on primitiivisiä refleksejä, jotka poistuvat noin 3 kuukauden ikäisenä ja tilalle tulevat tarkoituksenmukaiset ja tahdonalaiset liikkeet. Mikäli refleksit eivät poistu, ne voivat vaikeuttaa tahdonalaisia liikkeitä. (Mulligan 2003: 120.)

Ennen asentokontrollin saavuttamista lapsella on suojaheijasteita. Lapsi oppii myös oikaisureaktion, joka mahdollistaa asennon hallinnan ja asennosta toiseen siirtymisen. Tämän valmiuden saavuttaakseen lapsella tulee olla normaali lihastonus. Oikaisureaktio ja normaali lihastonus ovat pohjana asentoa ylläpitävälle tasapainoreaktiolle, jonka lapsi hallitsee normaalisti istuen 7-10 kuukauden, konttausasennossa 9-12 kuukauden ja seisten 12–21 kuukauden ikäisenä. (Case-Smith 2005: .) Normaalien automaattisten reaktioiden poistuminen, primitiivisten refleksien yhdistyminen ja asentokontrollin kehitys ovat pohjana hieno- ja karkeamotoriikan kehittymiselle (Mulligan 2003: 129).

Vammaisen lapsen aistitoimintojen kehityksen tukemisessa on tärkeä tunnistaa lapsen aistitoiminnan taso, jolloin voidaan ruokkia niitä aistikanavia tarkoituksenmukaisesti. Vaikeavammaiselle lapselle on erityisen tärkeä kiinnittää huomiota taktiilisten, proprioseptisten sekä vestibulaaristen aistiärsykkeiden harjaannuttamiseen. Aisteja voidaan harjoituttaa joko yksittäin tai kokonaisvaltaisesti. (Kaski ym. 2009: 191.)

Iholla sijaitsevat reseptorit vastaanottavat taktiilisia aistiärsykeitä kosketuksesta, paineesta, materiaalien koostumuksesta, lämmöstä tai kylmästä, kivusta sekä ihokarvojen liikkeestä. Sillä on vaikutusta koko hermoston toiminnan jäsentymiseen (Ayres 2008: 77). Taktiilisten aistimusten aktivoitumisella on vaikutusta lapsen kehon tuntemukseen ja lapsen kokemukseen itsestä erillisenä yksilönä. Se myös mahdollistaa yhteyden ympäristöön. (Kaski ym. 2009: 192.)

Proprioseptiivista aistitietoa välittävät lihakset supistuessaan ja venyessään sekä luut taipuessaan, puristuessaan ja vedon seurauksena. Proprioseptiivisiä aistiärsykeitä on

vaikea havaita, mutta niitä voi kehittää. Proprioseptiikka auttaa liikkumisessa. Vastasyntynyt lapsi saa proprioseptisistä aistimuksia eli tietoa siitä miten hänen lihakset ja nivelet ovat missäkin asennossa, kun häntä pidetään sylissä, mutta hän ei vielä osaa jäsentää sitä. Normaalisti parin ensimmäisen kuukauden jälkeen lapsi oppii jäsentämään saamaansa proprioseptistä aistitietoa, joka on taustana kaikelle motoriselle liikkeelle, jota lapsi oppii tuottamaan. (Ayres 2008: 47, 78, 79.)

Vestibulaariset reseptorit sijaitsevat korvassa, ja ne reagoivat painovoimaan, pään liikkeeseen ja asentoon suhteessa painovoimaan. Vestibulaarinen aistijärjestelmä vaikuttaa asennon hallintaan ja tasapainoon sekä liikkeiden tuottamiseen. Yhdessä muitten aistien kanssa se vaikuttaa myös tilan hahmottamiseen sekä suuntaamiseen. Vestibulaarinen aistijärjestelmän toiminta on tärkeää, sillä kaikki muu aistimusten käsittely tapahtuu suhteessa siihen. Pieni lapsi rauhoittuu, kun häntä kannetaan sylissä ja keinutellaan, koska liikkeen tuottamat aistimukset auttavat aivoja jäsentämään toimintaa. Kantaminen, pystyyn nostaminen ja keinuttaminen tuottavat vestibulaarisia aistimuksia. (Ayres 2008: 47, 79, 80, 82.)

Sensorisella integraatiolla tarkoitetaan aistitiedon vastaanottamista ja jäsentämistä. Tämä mahdollistaa tarkoituksenmukaisen reagoinnin aistiärsykkeisiin. (Ayres 2008: 30.) Hyvin kehittynyt sensorinen integraatio mahdollistaa osallistumisen päivittäisiin toimintoihin omassa ympäristössä. Jotta osallistuminen olisi mahdollista, sensorisen integraation prosessin alemmat tasot tulee saavuttaa. (Schaaf ym. 2010: 127.)

Ensimmäinen taso koostuu auditiivisesta, proprioseptisesta, vestibulaarisesta, taktilisesta ja visuaalisesta aistijärjestelmästä. Jotta lapsi voi siirtyä kehityksen toiselle tasolle hänen tulee saada tarkoituksenmukaisia aistiärsykeitä ja aisti-impulssien tulee kulkea reseptoreista aivoihin. Proprioseptisen, vestibulaarisen ja taktilisen aistijärjestelmän toiminta yhteistyössä mahdollistavat seuraavalle tasolle siirtymisen eli silmien liikkeiden hallinnan, asennon hallinnan, tasapainon, lihasjänteyden sekä asennon muutosten ja liikkeen oikean aistimisen. (Ayres 2008: 98, 101.) Taktilinen, proprioseptinen ja vestibulaarinen aistijärjestelmä (niin kutsutut kehoaistit) luovat siis pohjan kaikelle sensoriselle kehitykselle. Tästä syystä vaikeavammaisen henkilön on tärkeä saada kokemuksia, jotka harjaannuttavat juuri kehoaisteja.

Koska vaikeavammaisen henkilö ei pysty tuottamaan aistiärsyksiä (esimerkiksi liikettä ja tuntoaistimuksia) omatoimisesti, hänen kiinnostuksensa ympäristöä kohtaan on herätettävä tuottamalla voimakkaita aistimuksia ja motorista liikettä. Näin annetaan lapselle mahdollisuus oppia yhdistämään eri aistijärjestelmien kautta tulevat tiedot tarkoituksenmukaiseksi havainnoksi. (Kaski 2009: 192.) Luonnossa liikkuminen mahdollistaa vaikeavammaiselle henkilölle kokemuksen liikkeestä, jota lapsi aistii kehonsa välityksellä. (Kaski 2009: 202.)

Lapsi voi reagoida yliherkästi vestibulaarisiin aistimuksiin. Yliherkästi reagoiva lapsi saattaa kokea epävarmuutta painovoiman suhteen, jolloin hän voi kokea, että jokainen uusi liike tai asennonmuutos uhkaa hänen turvallisuuttaan. Tämä saattaa aiheuttaa lapsessa pelkoa ryhtyä liikkumaan, tai hän voi pelätä liikettä tai toisten liikuteltavana oloa. Jos kyseessä on kykenemättömyys sietää liikettä, lapsi kokee olonsa epämuksiksi silloin, kuin hän liikkuu nopeasti tai pyörii. (Ayres 2008: 137-138, 141.)

Lapsi voi myös reagoida yliherkästi taktiilisiin aistimuksiin. Tällöin taustalla saattaa olla aistimusten säätelyn häiriö, jossa hermoston inhibitio eli aistimustiedon vaimentaminen ei toimi normaalisti, vaan esimerkiksi vaatteista aiheutuva aistiärsytyksen hahmottaminen on jatkuvaa. Tämä näyttäytyy usein lapsen levottomuutena. Yliherkkyys voi myös näyttäytyä siten, että lapsi reagoi tavalliseen kosketukseen hyvin voimakkaasti, koska hän kokee sen kivun kaltaisena. (Ayres 2008: 177 – 179.)

5.3 Kehitysvammaisuuden vaikutus lapsen kehitykseen

Kehitysvammaisen lapsi tarvitsee kehitystä tukevan fyysisen ja sosiaalisen ympäristön, jotta hänen taitonsa ja valmiutensa voivat vahvistua. Kehitysvammaisen lapsen kehitykseen vaikuttavat tämän lisäksi keskushermostovaurion syy ja luonne sekä mahdolliset lisävammat ja –sairaudet. (Kaski ym. 2009: 168, 169.)

Kehitysvammaisen lapsen kehitykseen ja oppimiseen vaikuttaa hänen kykynsä ymmärtää ympäristöään. Tutkija Gunnar Kylenin mukaan kehitysvammaisen henkilön todellisuuskäsitys on yhteydessä hänen tapaansa jäsentää ympäristöään. Todellisuuskäsitys muodostuu aistijärjestelmien kautta saadun informaation välityksellä. Kylen jaottelee ns. abstraktiotasot A-, B- ja C-tasoon. A-tasolla toimivat henkilöt jäsentävät ympäristö-

ään kehosta välittyvien aistikokemusten ja ehdollistamisen kautta. Heidän kokemusmaailmansa on vahvasti yhteydessä konkretiaan. He muun muassa tunnistavat päivittäisiin toimintoihin liittyvät esineet niiden käytön perusteella. A-tasolla toimivilla henkilöillä on oma yksilöllinen, yleensä sanaton, tapansa ilmaista tarpeitaan ja tunteitaan. Heidän taitojaan ja valmiuksiaan voidaan tukea mahdollistamalla aistikokemukset sekä kokemukset omasta kehosta ja sen motorisesta liikkeestä erilaisissa ympäristöissä. A-tasolla toimiville henkilöille tulee tarjota mahdollisuuksia tehdä valintoja ja antaa heille mahdollisuus vaikuttaa ympäristöönsä kykyjensä mukaan. (Kasken ym. mukaan: 169, 170.) Kehittämistoimintaan osallistuvat lapset toimivat abstraktiotasolla A.

5.4 Luonnon vaikutus

Olemme valinneet jo ensimmäisissä keskusteluissa toimintaympäristöksi luonnon ja toiminnan muodoksi luontoretkeilyn toimintavälineiden avulla. Keräsimme tietoa luonnon erilaisista vaikutuksista lapsen hyvinvointiin ja kehitykseen. Tämän avulla voimme perustella kehittämistyötämme ja toimintaympäristön valintaa.

Moni luonnon vaikutuksista kirjoittanut henkilö mainitsee aistit osana luontokokemuksia. Esimerkiksi Cantell (2011:322) kuvaa luontosuhteen kehittyvän lapsesta lähtien leikkimällä aisteja monipuolisesti käyttäen, luonnonilmiöitä seuraamalla ja liikkumalla luonnossa. Hänen mukaansa luontosuhde pitää sisällään luonnon merkityksen ja tarkoituksen ihmiselle.

Myös ympäristöpsykologi Kirsi Salosen teoksissa luonnon vaikutus lapsen hyvinvoinnille ja kehitykselle tulee esiin. Hänen mukaansa luonto tarjoaa lapsen kehitystä edistävät olosuhteet vaihtelevan maaston ansiosta. Luontoympäristö mahdollistaa motoristen valmiuksien harjoittamisen ja se tarjoaa lapselle mahdollisuuden rauhoittumiseen, itsetunnon vahvistumiseen, minäkuvan selkiytymiseen ja stressioireiden helpottumiseen aikuisen tuella. (Salonen 2010: 104, 105.)

Salonen (2009: 54) kuvaa luontokokemusta neljän käsitteen turvallisuuden, hyväksynnän, kokemuksellisuuden ja jatkuvuuden kautta. Hänen mukaansa luonto tarjoaa ihmiselle fyysistä ja psyykkistä turvallisuutta, jota edesauttavat suhteellisen pysyvät luonto-kohteet. Kokemuksellisuudella Salonen tarkoittaa ympäristön kokemusta sellaisena kuin

se kullakin hetkellä on. Kokemuksia saadaan aistien välityksellä; näkemällä, kuulemalla ja tuntemalla.(Salonen 2009: 57.)

Luonnon elvyttävyyttä on tutkinut Tampereen yliopiston psykologian professori, ympäristöpsykologian dosentti Kalevi Korpela. Hän kuvaa luontoportti.fi sivuston verkkolehdessä julkaistussa artikkelissa ”Elvyttävä metsä –luonto lisää hyvinvointia” tärkeintä olevan sen, että ihminen erottaa ympäristössään luontoelementtejä. Elvyttävän luontokokemuksen on tutkittu tasaannuttavan pulssia ja alentavan verenpainetta sekä parantavan tarkkaavaisuutta ja keskittymiskykyä. (Huttunen 2011.) Korpela toteaa artikkelissa myös visuaalisen aistimuksen olevan tärkeä luonnon aistimisessa, mutta aistikanavan merkityksellisyyden olevan yksilöllistä. Mikäli joku aistikanava on pois käytöstä, toisten aistikanavien merkitys korostuu.

6 Kehittämistyön eteneminen

Kehittämistyömme laadullisessa lähestymistavassa on piirteitä toimintatutkimuksesta. Kokonaisuutena toimintatutkimuksen piirteet täytyvät kehittämistyössämme yhden spiraalisyklin verran. Seuraavassa kerromme lisää kehittämistyön tutkimuksellisesta lähestymistavasta ja kehittämistyön etenemisestä. Luvun lopussa nämä asiat on vielä koottu kaavion muotoon.

Toimintatutkimuksen vaiheet ovat suunnittelu, toteutus, havainnointi ja arviointi. Nämä vaiheet toistuvat uudelleen kehittämisen edetessä, jolloin kehittämistyönprosessia voidaan kuvata spiraalina. Kehittämistyö etenee siten, että vaiheet suhteutetaan toisiinsa reflektiota apuna käyttäen. (Ojasalo ym. 2009: 60.) Kehittämistyömme alkuvaiheelle oli ominaista laaja tiedonkerääminen. Keräsimme jo olemassa olevaa tietoa ja yhdistimme sen omaan, toimintaterapeuttien ammatillisiin tiedonkeruun menetelmin, tuotettuun tietoon. Näitä menetelmiä olivat havainnointi ja haastattelu. Lisäksi keräsimme tietoa osallistumalla toimintavälinekoulutukseen. Keräämämme tiedon perusteella suunnitimme toimintavälineviikon toteutuksen ja ennen toteutusta hoitokodeissa ja Rinneko-din koululla käytyt keskustelu- ja tiedonjakotilaisuudet.

Tiedon soveltamisessa käytimme toimintaterapeuttista ammatillista harkintaa. Käytimme Mattinglyn (1994) ja Mulliganin (2003) esittämistä ammatillisen harkinnan muodoista etenkin vuorovaikutteista harkintaa ja prosessuaalista harkintaa (Hautala – Hämäläinen – Mäkeläinen – Rusi-Pyykönen 2011: 105 mukaan.) Vuorovaikutteinen harkinta koostui henkilökunnan haastattelujen pohtimisesta ja sen huomioimisesta suunnitelmassa. Prosessuaalinen harkinta puolestaan näkyi siinä, että huomiomme lasten yksilölliset haasteet, jotka vamma tai sairaus aiheuttaa.

Havainnointi, haastattelu sekä niitä seurannut ammatillisen harkinta toiminnan suunnittelemiseksi liittyivät tutkimuksellisen lähestymistavan suunnitteluvaiheeseen.

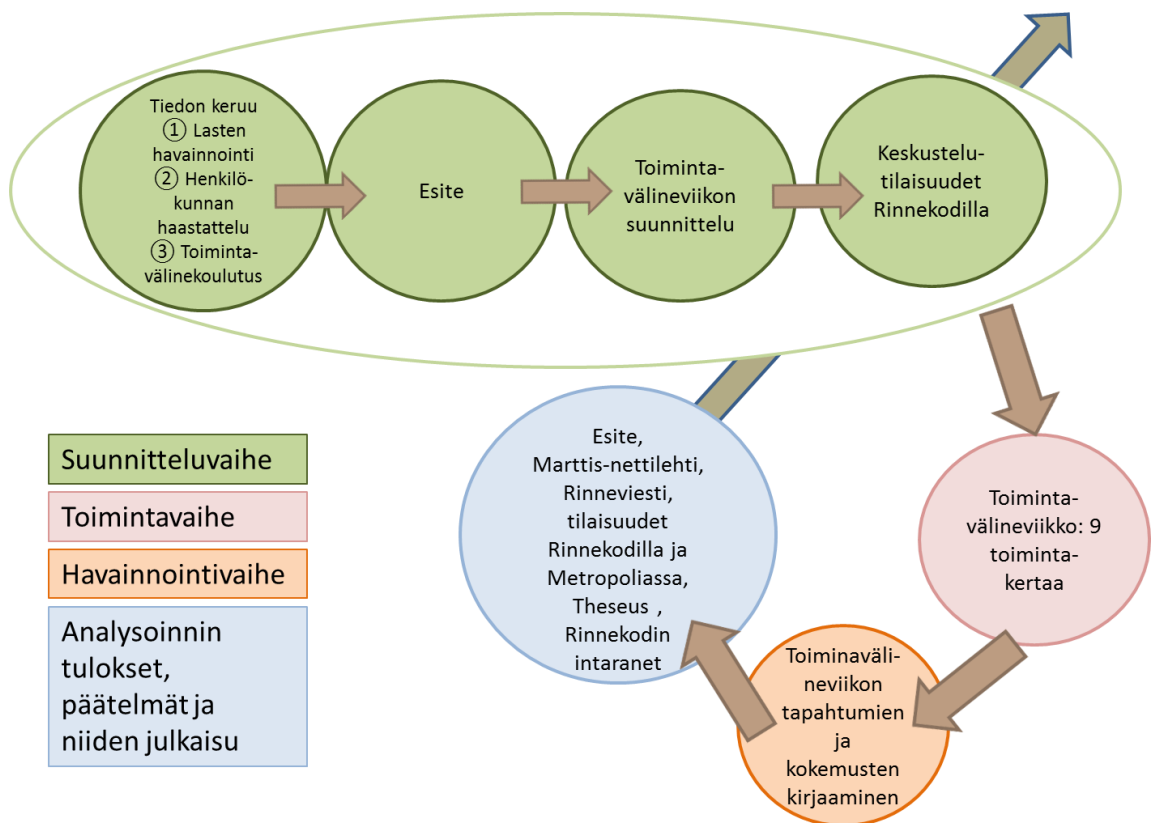
Ennen toimintavälineviikkoa tapasimme hoitokotien ja koulun henkilökuntaa ja kävimme yhdessä läpi esitettä luontokokemusten monipuolistamisesta, aikataulutusta toimintavälineviikolle sekä pohdimme yhdessä valitsemiemme toimintavälineiden soveltuvuutta lapsille. Toimintavälineviikon aikana (viikko 6) toteutimme suunnitellusti sensomotorista leikkiä lapsille luonnossa yhdessä Rinnekodin henkilökunnan kanssa. Toimintavälineviikon toteutus oli toimintatutkimuksellisen lähestymistavan mukaisesti toiminta vaihe.

Havainnointivaiheessa toimintavälineviikolla keräsimme analysoitavaa aineistoa havainnoimalla ja keskustelemalla henkilökunnan kanssa heidän havainnoistaan. Näiden pohjalta kirjoitimme toimintavälineviikon tapahtumista toimintakuvauksen. Tätä aineistoa käsitelimme etsien vastauksia kahteen eri tutkimuskysymykseen (luvussa 8). Toisen analyysin teimme sensorisen integraation teorian ohjaamina ja toisen analyysiä ohjasi tutkimuskysymys. Tuloksista kokosimme päätelmät ja niiden pohjalta muokkasimme esitettämme ja esittelimme työmme sekä Rinnekodilla että oppilaitoksessamme.

Heti toimintavälineviikon jälkeen kirjoitimme selkokiehisen artikkelin Marttikseen, joka on Rinnekodissa julkaistava netti-lehti. Lisäksi työmme tuloksista julkaistaan artikkeli Rinnekodin asiakas lehdessä Rinneviestissä.

Toimintatutkimukselle (Ojasalo ym. 2009: 58–61), kuten kehittämistyöllemme, on tyyppillistä tuottaa tietoa (kehittämistyössämme toimintavälineistä ja niiden käyttömahdollisuuksista) ja samanaikaisesti pyrkiä käytännön muutokseen (kehittämistyössämme

luontokokemusten monipuolistamiseen). Muita toimintatutkimuksellisia piirteitä kehittämistyössämme ovat varsinkin alkuvaiheen ongelmakeskeisyys, kehittäjien osallistuminen toimintaan yhdessä henkilökunnan kanssa ja toiminnan analysointi. Kuviossa 2 olemme esitelleet kehittämistyön toteutuksen vaiheet jaoteltuina tutkimuksellisen lähestymistavan mukaisesti.



Kuvio 2. Kehittämistyön tutkimuksellinen lähestymistapa ja etenemismalli

7 Toimintavälineviikon suunnittelu

Toimintavälineviikon suunnittelu pitää sisällään kuvion 2 tiedon keruun, esitteen laatimisen, sekä keskustelutilaisuudet Rinnekodissa, joiden pohjalta laadimme suunnitelman toimintavälineviikkoa varten. Kehittämistyön yleisen prosessimallin mukaisesti tämä vaihe on osa kehittämistyömme toteutusvaihetta.

7.1 Tiedon keruu toimintavälineviikon suunnittelua varten

Keräsimme tietoa toimintavälineviikon suunnittelua varten havainnoimalla lapsia ja ympäristöä, haastatteleamalla henkilökuntaa ja osallistumalla Malikkeen järjestämään *Ulostalosta, pois pihasta*-toimintavälinekoulutukseen.

7.1.1 Lasten havainnointi

Yhtenä keinona suunnittelun tueksi tarvittavan tiedon keräämisessä käytimme, toimintaterapeuttien ammatillista menetelmää, havainnointia (① havainnointi, katso kuvio 2). Saadaksemme tietoa lasten toimintamahdollisuuksista havainnoimme heitä kouluympäristössä. Lapset ja ympäristö eivät olleet meille ennestään tuttuja. Osallistuimme lasten aamupäivän oppitunneille aluksi toimintaan osallistumatta ulkopuolisina tarkkailijoina, myöhemmin osallistuen luonnollisiin opetustilanteisiin esimerkiksi avustaen asentohoitoa.

Osallistuva havainnointi on vaativampaa, koska se tapahtuu vuorovaikutuksessa havainnoitavien henkilöiden ehdoilla, eikä havainnoija päätoimisesti voi keskittyä tarkkailuun. Havainnoitsija vaikuttaa jonkin verran havainnoinnin kohteeseen ja esimerkiksi lapsen käyttäytyminen voi muuttua vieraan henkilön läsnäolosta. (Eskola – Suoranta 1999: 99–101.) Tämä pätee myös meidän tekemässämme havainnoinnissa, vaikka kyseessä ei olekaan laadullisen tutkimuksen menetelmä, vaan ammatillinen keino hankkia tarvitsemamme tieto lapsista ja heidän ympäristöstään.

Keräsimme havainnointitilanteessa koululla aineistoa itse strukturoituun havainnointilomakkeeseen, joka perustui lapsen normaaliin kehitykseen. Koostimme havainnointilomakkeen Toimintaterapianimikkeistön mukaisesti seuraaviin osiin: Motoriset taidot ja valmiudet, sensoriset taidot ja valmiudet ja sosiaaliset taidot (Suomen kuntaliitto 2003: 36, 37). Jäsentelimme aineiston näiden osien mukaisesti, koska tarvitsimme tietoa toimintavälineviikon toteutusta varten muun muassa siitä, millaisia välineitä tulee vuokrata. Tarvitsimme myös tietoa miten lapset reagoivat aistiärsykkeisiin ja miten he ilmaisivat itseään ja omia mielipiteitään.

Valitsemassamme havainnointitavassa korostuvat eettiset kysymykset (Eskola – Suoranta 1999: 102). Emme havainnoineet lapsia salaa, vaan tilanteeseen osallistuva henkilökunta oli tietoisia roolistamme. Tilanteessa toimimme henkilökunnan ohjeiden mukaisesti ensin sivusta seuraajina myöhemmin lapsia kunnioittavalla ja tilanteeseen sopivalla tavalla osallistuen. Tutkimuslupahakemus kattoi lasten havainnoinnin, koska olimme sopineet, ettemme opinnäytetyössämme julkaise yksittäisen lapsen tietoja. Lisäksi noudatimme Suomen Toimintaterapeuttiliiton julkaisemia Ammattieettisiä ohjeita (2007).

Vertailimme havaintoja keskenämme ja keskustelimme niistä henkilökunnan kanssa. Näin luotettavuus havainnoimalla saatuja tietoja kohtaan kasvoi. Kirjoitimme myös jatkuvasti päiväkirjamerkintöjä yksittäisistä havainnoistamme. Ympäristöä dokumentoimme myös valokuvaamalla. Valokuvaamisesta sovimme opinnäytetyösopimuksen yhteydessä.

Havainnoinnin tuloksena selvisi, että kaikilla lapsilla on suuri tuen tarve. He tarvitsevat henkilökohtaisen avustajan/hoitajan kaikissa toiminnoissa. Lapsilla on käytössä runsaasti apuvälineitä siirtymiseen, liikkumiseen ja istumiseen.

Lasten motorisissa taidoissa ja valmiuksissa on puutteita. Siirtymisissä lapsia työnnetään pyörätuoleissa. Muutama lapsi liikkuu tuetusti kävellen lyhyitä matkoja. Lapset istuvat yksilöllisesti suunnitelluissa paljon tukea antavissa pyörätuoleissa. Jotkut lapset pystyvät istumaan tavallisella tuolilla halutessaan, mutta tarvitsevat tukea istuutumiseen ja tuolista nousemiseen. Osalla lapsista on liikerajoituksia, jotka vaikuttavat asentoihin, joihin lapset voi laittaa.

Lasten lihastonus vaihtelee. Monen raajat ovat spastisia ja keskivartalo hypotoninen. Tonuksessa on yksilöllisiä eroja. Pään kannattelu on haastavaa kaikille. Osalla lapsista on pään ja niskan alueella tahdonalaista liikettä ja joillakin liike on hyvin pientä. Kaikki eivät pysty kohdistamaan liikettä haluamaansa suuntaan.

Käsien liikkeet ovat lapsilla eriytymättömiä ja kehon puolten yhteistyötä on haastavaa. Osalla lapsista ei ole liikettä käsissä, paitsi vahvasti avustettuna. Niillä, joilla liikettä on, liike on usein omaehtoista. Esimerkiksi leikkiessään itsenäisesti he pitävät esinettä

nyrkkiotteessa, mutta eivät pyydettyä ottaa kiinni esineestä. Otteen pitävyyteen ei voi luottaa kognition ja tonuksen vaihtelujen takia.

Lasten sensoristen taitojen ja valmiuksien osalta saimme seuraavia tuloksia. Suurimmalla osalla lapsista ei ole aistivammoja. Osa lapsista on sokeita ja muutama käyttää silmälaseja. Muutama lapsista on yliherkkä poikkeaville ja yllättäville äänille. Lapset tutustuvat esineisiin koskettamalla, maistamalla ja haistamalla. Joillekin lapsilla tuntoaistimukset vaikuttaa vastenmielisiltä ja toiset hakevat vahvoja tuntoaistikokemuksia.

Osa lapsista hakee liikeaistikokemuksia esimerkiksi heiluttamalla käsiä, heijaamalla päätä ja vartaloa istuessaan tai taputtamalla pintoja. Osa lapsista ei tuota itse liikettä, jolloin vestibulaariset ja proprioseptiset aistikokemukset jäävät vähäisiksi. Mahdollisille liikekokemuksille herkistymisestä ei ollut mahdollista havainnoida, joten siitä keräsimme tietoa henkilökunnalta haastattelujen yhteydessä.

Sosiaalisten taitojen ja valmiuksien osalta havainnoimalla saimme seuraavia tuloksia. Lapset kommunikoivat suuntaamalla katsetta, maiskuttamalla, ilmeillä tai puhumalla alkutavoin. Lapsilla on yksilöllisiä tapoja ja keinoja kommunikoida henkilökunnan kanssa. Esimerkiksi osa lapsista tekee valintoja kahdesta vaihtoehdosta osoittamalla tai suuntaamalla katsetta. Henkilökunta käyttää ohjauksessa puhetta, kosketusta, ääntä, esineitä symboleina, jonkin verran tukiviittomia ja kuvia. Lapset eivät kommunikoi keskenään. Lapsilla on yksilöllisiä tapoja osoittaa mielipiteitään. He tuovat omaa tahtoaan esiin esimerkiksi ilmeillä, heittäytymällä lattialle, esineitä pudottelemalla, puhumalla (ei-joo), hymyllä ja naurahtelemalla tai ääntä korottamalla.

7.1.2 Henkilökunnan haastattelu

Tarvitsimme osastolla käytävien keskustelu- ja tiedonjakotilaisuuksien suunnittelun sekä toimintavälineviikon suunnittelun tueksi tietoa muun muassa lasten erityispiirteistä, osastojen päivästrukturista, henkilökunnan aikaisemmista luontokokemuksista yhdessä lasten kanssa ja henkilökunnan omasta suhteesta luontoon.

Käytimme tiedon hankintaan puolistrukturoitua haastattelua (② haastattelu, katso kuvio 2). Koska emme tieneet, miten henkilökunta suhtautuu ulkoiluun ja halusimme

mahdolliset uhat, mutta myös mahdollistavat tekijät henkilökunnan ajatteluna esiin. Emme siis halunneet ohjailla liikaa vastaajia. Teimme haastattelujen pohjaksi haastattelulomakkeet, mutta kysymysten järjestys ja sanamuodot vaihtelivat joka haastattelukerralla tilanteen mukaan. Tällaista haastattelua Ojasalo kumppaneineen kutsuu teemahaastatteluksi viitaten laadullisen tutkimuksen menetelmään (Ojasalo ym.2009: 41). Käytimme kuitenkin samankaltaista toimintaterapeuttien ammatillista haastattelumenetelmää, jonka tuloksien tulkintaan käytimme ammatillista harkintaa.

Pyysimme kirjallisen suostumuksen haastateltavilta. Pidimme yhden ryhmähaastattelun (Hiiala 2) ja jokaisella osastolla yksilöhaastatteluja: koululla kolme, Hiiala 2:lla kolme, Pikkurinteellä kaksi. Haastattelut toteutuivat lokakuussa 3.-17.10 välisenä aikana jokaisella osastolla omana kokonaisuutenaan. Ensin teimme kartoittavan ryhmähaastattelun, jonka jälkeen teimme yksilöhaastattelut eri päivänä.

Haastattelujen yhteydessä kartoitimme osastoille sopivaa ajankohtaa ulkoilutapahtumalle. Osastojen henkilökunnan määrittelemiin ajankohtiin vaikuttivat osastojen arkirutiinit ja henkilökunnan määrä. Koulu toivoi toimintavälineiden kokeilua useamman kerran viikon aikana. Osastoilla ulkoilu tapahtuu arkena yleensä juuri mainittuun aikaan, joka tukee myös lasten orientaatiota ulkoiluun. Ulkoilutilanteisiin tarvitaan riittävästi henkilökuntaa. Saamamme tieto sopivasta ajankohdasta on taulukossa 1.

Taulukko 1. Toiminnalle soveltuvin ajankohta osastoittain

Pikkurinne	13-15
Hiiala 2	13-15
koulu	aamupäivä

Seuraavissa kappaleissa on lisää haastattelun tuloksia. Arkena kouluikäiset lapset ulkoilevat vain kouluaikaan. Määrällisesti lapset ulkoilevat parhaimmillaan 3-5 kertaa viikossa 45-60 minuuttia kerrallaan. Sää ja vuodenaika vaikuttavat ulkoilumahdollisuuksiin. Keväällä ja kesällä osastoilla ulkoillaan useammin kuin talvella. Koululla ulkoillaan mahdollisimman paljon ja tutustutaan ympäristöön.

Aineiston mukaan ulkoilu on säästä riippuvaista, joten voidaan päätellä, että lapsilla ei ole paljoa kokemusta vaativalla säällä (sade, tuuli, pakkas) ulkoilusta.

Hoitokodeissa asuvilla lapsilla on pääsääntöisesti ulkoiluun soveltuvat vaatteet. Tilapäishoitoon tulevien lasten kotiin on hyvä etukäteen lähettää informaatiota mahdollisuudesta osallistua toimintaviikontapahtumiin, että vaatetus tulisi huomioiduksi säänmukaiseksi. Talvella saattaa myös olla vaikea arvioida vaatteiden oikea määrä. Paikallaan istuessa palelee helposti.

Talvella ulkoilu koettiin myös vaaralliseksi liukkaiden teiden vuoksi. Myös aurausta pidettiin toisinaan riittämättömänä. Tarvittaessa talvella myös pitää suojautua auringon säteiltä.

Lasten epilepsia voi rajoittaa siinä määrin, ettei lasta voi viedä ulkona kauaksi hoitokodista. Joidenkin lasten alilämpöisyys ja heikko ääreisverenkierto tulee huomioida mahdollistamalla tarpeeksi lämpimän vaatetuksen. Lapsilla saattaa olla yksilöllisiä pakkasrajoja terveydellisistä syistä, kuten - 5 astetta. Muuten normaali pakkasraja on – 15 astetta.

Ergonomisia tekijöitä tulee ottaa myös huomioon siirtotilanteissa esimerkiksi toimintavälineeseen ja sieltä pois. Osa lapsista suurikokoisia ja toiveina esitettiin, ettei olisi liikaa kantamista. Osaa lapsia siirretään nostolaitteen avustamina taljassa. Pukeutuminen ja siirtyminen pyörätuoliin kestää 15-20 min. Myös lasten turvallinen ja hyvä asento toimintavälineissä mietitytti osaa vastaajia.

Aineiston mukaan lapset tarkkailevat ympäristöä, kiinnostuvan siitä varsinkin, jos on havaittavissa jotain uutta näköaistittavaa ja erilaisia ääniä. Näkövammaisille mahdollisuutta valoistimukseen pidettiin hyvänä. Maliken toimintavälineet olivat suurimmalle osalle vieraita. Rinnekodissa on yhdet maastorattaat (Go-Go-rattaat).

Aineiston perusteella henkilökunta suhtautuu itse luontoon voittopuolisesti positiivisesti. Suurimmalle osalle luonto on merkityksellinen harrastus- tai/ ja rentouttavana paikkana. Tulevaan toimintavälineviikkoon suhtauduttiin myös yleensä positiivisesti. Koettiin, että ”Hyvä, että lapset pääsevät ulos”.

Esiin tulleita toiveita, jotka olisi mahdollista toteuttaa toimintaviikolla, olivat Rinnekodin alueelta pois, yhdessä tekemistä, laulua, makkaran tai makean syöntiä, lumilinna, lumi-

lyhdyt, talveen ylipäänsä liittyvät asiat, kosketella lunta, tehdä enkeleitä, liukumäki ja aistivammaisille sopivia elämyksiä.

Seuraavassa vielä esiin nousseet riskitekijät taulukossa 2, jota tietoa hyödynnämme suunnittelussa ja orientaatioissa tulevilla osastotapaamisilla.

Taulukko 2. Ulkoisia ja sisäisiä riskitekijöitä

Ulkoiset riskitekijät, joihin ei voi vaikuttaa	Lapset sairaina Sää: ulkoilun pakkasraja -15, yhdellä lapsista - 5
Riskitekijät, joihin voi vaikuttaa	Asenne talviulkoilua kohtaan Paleleminen Liukkaus Haastavat työasennot Auringon ihovaikutukset Pakkasen ja viiman vaikutus Sopivan vaatetuksen arviointi Henkilökunnan määrä Tilapäishoidossa olevien lasten vaatetus

7.1.3 Toimintavälinekoulutus

Osallistuimme Malikkeen *Ulos talosta, pois pihasta*- toimintavälinekoulutukseen marraskuun 2011 alussa osana tiedonhakuprosessia (③ toimintavälinekoulutus, katso kuvio 2) sekä Malikkeen toimintaan tutustumista. Kaksipäiväisen koulutuksen aikana saimme tietoa Malikkeen toiminnasta, sen tausta-ajatuksista ja käytännön kokemusta toimintavälineiden käytöstä.

Malikkeen toiminnan taustalla on ajatus siitä, että vaikeavammaisten lasten tulee voida osallistua perheen päivittäisiin toimintoihin niin kotona kuin muissakin toimintaympäristöissä. Toimintavälineet tukevat yksilön toimintamahdollisuuksia ympäristössä ja vapaaajan harrastuksissa ja ne lisäävät vaikeavammaisten henkilöiden osallistumista. Toimintavälineiden käyttöön tarvitaan yleensä avustava henkilö. (Malike 2011.)

Meidän kehittämistyömme kannalta oli erittäin tärkeää, että saimme tutustua toimintavälineisiin käytännössä eli kokosimme ja purimme niitä ja samalla pohdimme yhdessä alan asiantuntijoiden kanssa kunkin toimintavälineen sovellusmahdollisuuksia tulevalle kohderyhmällemme. Mietimme myös tukemiskeinoja, jolla saamme lapset tuettua op-

timaaliseen ja turvalliseen asentoon. Rinnekodin henkilökunnalta saatujen tietojen mukaan toimintavälineitä kokeilevat lapset ovat erityisen arkoja kylmälle, jonka takia oli hyödyllistä saada tietoa myös erilaisista mahdollisuuksista lämpimänä pysymiseen. Aiomme lainata Malikkeelta optimaalisten asentojen ylläpitämiseksi rouhetyynyjä, retkipatjoja, tarravöitä, kiilatyynyjä ja säkkituolin. Lainaamme myös varmuuden vuoksi lämpimänä pysymiseen lämpöpussin, lampaantaljoja sekä vilttejä ja peittoja.

Koulutuksen aikana varmistuimme siitä, että toimintavälineitä voidaan muokata ja soveltaa niin, että ne ovat Rinnekodin lapsille sopivia ja turvallisia. Turvallisen ja lapsille mahdollisimman antoisan toiminnan takaamiseksi on erittäin tärkeää, että suunnittelemme lasten tukemista ja lämpimänä pysymistä yhteistyössä Rinnekodin henkilökunnan kanssa. Näin lasten asennot toimintavälineissä mahdollistavat monipuolisten aistikokemusten saamisen ulkoilun aikana.

Kävimme vielä toimintavälineet ja mahdolliset tukiratkaisut käytännössä läpi yhdessä Malikkeen toimintavälineneuvojan Antti Tulasalon kanssa toimintavälinekoulutuksen jälkeen. Näin saimme vielä varmistettua, että kaikille lapsille on varattuna sopiva ja turvallinen ratkaisu.

7.2 Yhteenveto toimintavälineviikon suunnitelmasta

Yksi interventioistamme kehittämistyön tuloksiin liittyen on toimintaviikon järjestäminen ja siten kokemuksellisen tiedon tuottaminen toimintavälineistä ja niiden käyttömahdollisuuksista henkilökunnalle.

Koostimme esitteen (liite) luontokokemusten monipuolistamisesta, joka koostuu luonnon vaikutuksista ihmiselle, lapsen sensomotorisesta kehityksestä ja toiminnallisesta oikeudenmukaisuudesta. Esitteessä on myös esitelty joitakin vinkkejä erilaisia aistikokemuksia tuottaviin toiminnan sovelluksiin luontoympäristössä niin talvella kuin kesälläkin.

Ennen toimintavälineviikkoa tapasimme henkilökuntaa hoitokodeissa ja koululla ja kävimme yhdessä läpi esitettä luontokokemusten monipuolistamisesta, aikataulua toimintavälineviikolle sekä pohdimme yhdessä valitsemiemme toimintavälineiden soveltuvuut-

ta lapsille. Henkilökunnan tapaamisissa keskustelimme toimintavälineviikosta esitteen ja toimintaväline diasarjan pohjalta. Tämän jälkeen teimme suunnitelman toimintavälineviikon aikataulusta sekä sisällöstä tiedon keruun ja henkilökunnan kanssa käytyjen keskustelujen pohjalta.

Suunnitelmamme mukaan hoitokotien ja koulun lapset osallistuvat yhdessä henkilökunnan kanssa toimintavälineiden kokeiluun yhden tai useamman kerran viikon aikana. Jokaisella lapsella on tuttu ja turvallinen henkilö mukanaan toimintatuokiossa. Koko toimintavälineviikon ajan vastuu lapsista säilyy Rinnekodilla. Ennen jokaista tuokiota olisi tarkoituksena valita henkilökunnan kanssa jokaiselle lapselle sopiva toimintaväline, joka mahdollistaa lapselle antoisan luontokokemuksen.

Toiminnan aikana pyrimme kiinnittämään huomiota luonnon aistimiseen eri aistikanavia käyttämällä ja valitsemalla maastoltaan vaihtelevan toimintaympäristön. Suunnittelimme toimintavälineviikolle lyhyen reitin vaihtelevaan maastoon, josta osa on merkitty lyhdyillä. Reitin varrella mahdollistamme lapsille aistikokemuksia. Toimintavälineiden avulla vestibulaarinen aistijärjestelmä saa harjoitusta. Tarjoamme lapsille mahdollisuuksia kosketella lunta, havuja, käpyjä jne. luonnon materiaaleja. Toivomme, että retken tunnelma on rauhallinen, joka mahdollistaa kuuloaistimusten kokemisen. Suunnittelimme myös, että mikäli henkilökunta kokee sen turvalliseksi, joku/jotkut lapset voivat keliä hangessa ja tehdä lumienkeleitä henkilökunnan avustamana. Tämä harjaannuttaa proprioseptistä aistijärjestelmää.

Otamme toimintavälineviikolla mahdollisen painovoima- ja liikeaistimusten sekä kosketusaistimusten yliherkkyyden huomioon ja havainnoimme lasten reagointia näiden varalta toimintavälineisiin siirtymisessä ja itse toiminnan aikana.

Toimintaympäristön valintaan vaikuttaa mäkien lisäksi rajallinen aika, jonka lapset voivat viettää ulkona talvella. Tästä syystä toiminta tapahtuu Rinnekodin ympäristössä lähellä koulua ja hoitokoteja. Reitin varrella on mahdollista laskea mäkeä ja mennä umpihangessa.

Koulu osallistuu suunnitelmamme mukaan yhtenä ryhmänä toimintavälineviikolle maanantai-, tiistai- ja keskiviikkoamupäivinä, jolloin alustavan suunnitelman mukaan jo-

kaisella kerralla on jotain tuttua lapsille edellisestä kerrasta. Samankaltaisena toistuvat kokemukset lisäävät turvallisuuden tunnetta lapsille. Etenkin, koska aluksi ympäristö (esimerkiksi kylmyys ja lumi) ja toiminnan muoto ovat enimmäkseen vieraita lapsille.

Pikkurinteen lapset ja henkilökunta osallistuvat suunnitelmamme mukaan toimintavälineiden kokeiluun maanantai-, tiistai- ja keskiviikkoiltapäivisin klo 13–15 välisenä aikana, jolloin henkilökuntaa on parhaiten paikalla. Pikkurinteen lapset jaetaan tarvittaessa pienryhmiin, jonka koko riippuu henkilökunnan lukumäärästä. Kuitenkin enintään kolme lasta osallistuu kerralla. Hiiala 2:n lapset ja henkilökunta osallistuvat suunnitelmamme mukaan toimintavälineiden kokeiluun torstai- ja perjantai-iltapäivinä muutaman lapsen pienryhmissä.

8 Toimintavälineviikko

Toimintavälineviikon aikana henkilökunnalla ja lapsilla oli mahdollisuus kokeilla toimintavälineitä Rinnekodin lähiympäristössä. Kyseisellä viikolla vain perjantaina oli liian kova pakkanen, jolloin retket eivät toteutuneet lainkaan. Muuten toimintavälineiden kokeilut toteutuivat suunnitellusti. Teimme jo alkuvuikosta päätöksen, että käytämme mahdollisimman paljon toimintavälineitä, jotta niiden vuokraaminen saatiin mahdollisimman hyvin hyödynnettyä. Päätimme siis poiketa alustavasta suunnitelmasta lasten hangessa kellimisen ja lyhtypolun osalta.

Viikon aikana 13 henkilökuntaan kuuluvaa ja 13 lasta osallistui toimintavälineiden kokeiluun. Lapsista useat kävivät viikon aikana monta kertaa kokeilemassa toimintavälineitä. Näin he saivat kokemuksia eri välineistä ja erilaisista sääolosuhteista. Lapsilla oli mahdollisuus tottua näin toimintavälineisiin ja niiden tuottamaan liikkeeseen. Myös osa hoitajista osallistui useampana päivänä toimintaan.

Seuraavissa alaluvuissa käsittelemme toimintavälineviikon aikana tehtyä aineiston keruuta, sen analyysiä ja siitä saatuja tuloksia tarkemmin.

8.1 Aineiston keruu havainnoimalla

Teimme toimintavälineviikon aikana henkilökunnan ja lasten kanssa yhdeksän retkeä Rinnekodin lähiympäristöön. Keräsimme näistä retkistä aineistoa havainnoimalla, jota täydensimme keskustelemalla henkilökunnan kanssa. Havainnointi on tutkimuksellisen kehittämistyön menetelmä, jolla on mahdollista saada tietoa ihmisten käyttäytymisestä ja siitä mitä tapahtuu luonnollisessa toimintaympäristössä (Ojasalo ym. 2009: 103). Se on Eskolan ja Suorannan (1999: 103–104) mukaan inhimillistä ja subjektiivista toimintaa. Sen inhimilliseen luonteeseen kuuluu, että havainnoitsija tekee havainnoiteja omista lähtökohdistaan ja esimerkiksi aktivaatiotasoa vaikuttaa havaintoihin, josta tulee olla tietoinen. (Eskola – Suoranta 1999: 103–104).

Kirjasimme joka päivä tekemämme havainnot ja niitä täydentävät henkilökunnan kanssa käydyt keskustelut tiedostoon aineistoksi. Yhteensä tekstiä kertyi noin kuuden sivun verran. Aineisto koostuu alla olevan kuvauksen kaltaisista toiminnan kuvauksista. Kirjasimme havaintoja niin, että jokaisen toimintavälineiden kokeilukerran kohdalla on keskitytty kirjaamaan uusina asioina esiin nousseet havainnot. Jotkut asiat toistuivat samanlaisina kerrasta toiseen eli aineisto alkoi toistaa itseään.

Tässä on kuvaus yhdestä toimintavälineiden kokeilukerrasta, joka oli viikon ensimmäinen aamu. Kuvaus on tehty siis havaintojen pohjalta, ja havaintoja on täydennetty ja varmistettu keskustelemalla henkilökunnan kanssa.

Aloitimme aamun purkamalla välineet peräkärrystä ja tarkastamalla niiden kunnon. Vaihdoin samalla kuulumisia koulun opettajan ja toimintaterapeutin kanssa, ja totesimme sään (-5, puolipilvistä, ei tuulta) olevan loistava viikon aloittamiselle. Ennen lasten tuloa kouluun valitsimme kullekin lapselle sopivan toimintavälineen yhdessä toimintaterapeutin ja opettajan kanssa. Pohdimme alussa myös päivän ohjelmaa, ja päätimme tehdä tänään pienen retken aurattuina jalkakulkureittejä pitkin. Ajatuksena oli ottaa pehmeä lasku toimintavälineiden ja talviulkoilun maailmaan. Sovimme myös, että toimintavälineitä kannattaa hyödyntää mahdollisimman paljon ensimmäisillä kerroilla, koska loppuviikon säästä ei ole tietoa...

Henkilökunta oli tietoisia toimintavälineviikon aloituksesta. He olivat pukeneet lapsille lämpimästi päälle, joten siitä oli hyvä aloittaa viikko ja lasten siirtäminen toimintavälineisiin. Lapsia oli lähdössä retkelle kolme ja henkilökuntaa kaksi sekä toimintaterapeutti.

Siirtymiset sujuivat ensimmäiselle aamulle ennalta arvattavaan tapaan eli hitaasti, koska sopivia ratkaisuja ja optimaalisia asentoja haettiin. Haimme myös lisätyynyjä luokasta, jotta asennot olisivat tarpeeksi tukevia. Jokaiselle lapselle löytyi hyvä ratkaisu, joita pystyy hyödyntämään uudestaan seuraavana päivänä ja näin

saadaan lasten odotusaika lyhenemään. Tukiratkaisuja haettiin yhdessä toimintaterapeutin ja henkilökunnan kanssa. Myös lapsilta kysyttiin mahdollisuuksien mukaan asennosta. Asennot olivat voiden ja tyyntyjen ansiosta tukevia ja lapset olivat kiedottu peitteillä, joka mahdollisti tuntoaistikokemuksen koko kehosta.

Ulkoilu kesti yhdellä lapsella noin 15 minuuttia ja muilla 30 minuuttia. Tämän lisäksi aikaa kului siirtymisiin. Reitti kulki vaihtelevassa maastossa Rinnekodin lähiympäristössä. Matkalla oli pienempiä ja isompia ala- ja ylämäkiä. Henkilökunta tuotti erilaisia liikkeitä myös mutkittelemalla ja vaihtelemalla vauhtia. Välineet tuottivat narisevaa ja kohisevaa ääntä, ja pysähdyttäessä oli mahdollista kuulla lintujen laulavan. Matkan aikana aurinkokin tuli esiin pilvien takaa.

Henkilökunnan mukaan lapset nauttivat toiminnasta. Esimerkiksi yksi lapsi heijasi päätä, joka henkilökunnan mukaan tarkoittaa, että hän tykkää toiminnasta. Toisella lapsella on tapana riisua hanskat heti pois, mutta toiminnan aikana hän antoi niiden olla. Tästä voisi tulkita, että toiminnan ajan hänen keskittyminen oli muualla. Yksi lapsista sanoi ”isa” (joka henkilökunnan mukaan tarkoittaa lisää) useamman kerran matkan aikana. Henkilökunta myös kertoi lasten reagoivan voimakkaasti, mikäli he eivät pidä toiminnasta tai johonkin sattuu. Sellaista ei ilmennyt ulkoilun aikana. Henkilökunta oli yllätynyt lasten positiivisista reaktioista. Henkilökunta antoi myös palautetta hyvin suunnitelluista tukiratkaisuksista. Meillä oli mukana tarpeeksi tyyntyjä, tarravöitä ja lämpöä eristäviä taljoja, jotka mahdollistivat mukavan kokemuksen lapselle.

Toimintavälineiden kokeilu päättyi takaisin koulun pihalle, jossa totesimme lapsille, että seuraavana päivänä ulkoillaan uudestaan. Siirsimme lapset takaisin omiin pyörätuoleihinsa ja sisälle lämpimään. Toimintavälineet siirsimme seuraavaa retkeä varten Pikkurinteen pihalle.

8.2 Aineiston analyysi

Aineistoa analysoimalla pyrimme vastaamaan tutkimuskysymyksiin, jotka on johdettu kehittämistyömme tarkoituksesta ja tavoitteesta. Asetimme tutkimuskysymykset tässä vaiheessa. Tutkimuskysymyksemme ovat **1. miten henkilökunta on osallistunut toimintavälineviikkoon ja 2. miten luonnossa saatuja aistikokemuksia voidaan monipuolistaa toimintavälineiden avulla**. Analysoimme samaa aineistoa kummankin kysymyksen kohdalla.

Aineiston analyysin avulla pyrimme selvittämään onko toimintavälineviikko edesauttanut koko kehittämistyön tarkoituksen saavuttamista eli onko henkilökunta saanut teoreettista ja kokemuksellista tietoa toimintavälineviikon aikana, ja jos on niin miten. Tästä johdimme ensimmäisen tutkimuskysymyksen miten henkilökunta on osallistunut toimintavälineviikkoon. Ensimmäisen kysymyksen kohdalla käytimme aineistolähtöistä sisällön analyysiä. Aineistolähtöisessä sisällön analyysissä pyritään saamaan tutkimusaineistosta teoreettinen kokonaisuus valitsemalla analyysiyksiköt aineistosta tutkimuk-

sen tarkoituksen ja tehtäväasettelun mukaisesti (Tuomi – Sarajärvi 2009:95). Valitsimme tämän, koska kyseessä olevan tutkimuskysymyksen kohdalla meillä ei ole tietoperustaa ohjaamassa aineiston analyysiä. Analyysiä tehdessä ajatteluamme ohjasi kuitenkin tutkimuskysymys, johon pyrimme saamaan vastauksia. Tämä ei ole ominaista puhtaasti aineistolähtöiselle sisällön analyysille. Tutkimme aineistoa aineistolähtöisen sisällön analyysin vaiheita seuraten.

Aineistolähtöiseen sisällön analyysiin kuuluu aineiston pelkistäminen, aineiston ryhmittely ja teoreettisten käsitteiden luominen aineistosta. Aineisto pelkistetään (redusoidaan) karsimalla tutkimuskysymyksen kannalta epäolennainen tieto pois. (Tuomi – Sarajärvi 2009: 108.) Pelkistimme aineiston poimimalla sieltä tekemiämme havaintoja, jotka vastasivat tutkimuskysymykseemme miten henkilökunta on osallistunut toimintavälineviikkoon (taulukko 3).

Taulukko 3. Esimerkki aineiston aineistolähtöisestä sisällön analyysistä 1. tutkimuskysymyksen kohdalla

Tulkinta havainnosta	Alaluokka	Pääluokka
He olivat pukeneet lapsille lämpimästi päälle.	Pukeminen	MAHDOLLISTAMINEN
Henkilökunta osallistui lapselle sopivan toimintavälineen valitsemiseen.	Toimintavälineiden valinta	TIEDON HANKKIMINEN
Henkilökunta otti valokuvia lapsista toimintavälineissä.	Valokuvaaminen	TIEDON JAKAMINEN

Tämän jälkeen ryhmittelimme aineiston. Aineiston ryhmittelyssä (klusterointi) samaa tarkoittavat käsitteet yhdistetään luokaksi, joka nimetään sisältöä kuvaavalla käsitteellä esimerkiksi ilmiön ominaisuutta tai piirrettä kuvaavaksi (Tuomi – Sarajärvi 2009: 110). Ryhmittelimme havainnoista tehdyt tulkinnat alaluokiksi, joita olivat esimerkiksi pukeminen, toimintavälineiden valinta ja valokuvaaminen. Yhteensä henkilökunnan toimintaa kuvaavia alaluokkia aineistosta löytyi 18. Niistä on kerrottu tarkemmin alaluvuissa 8.3 ja 8.4. Ryhmittelimme alaluokat sen perusteella, mikä käsite yhdistää havainnoista tehdyt tulkinnat toisiinsa ja kuvaa tätä toimintaa mahdollisimman hyvin. Alakäsitettä

nimettäessä huomioimme jälleen tutkimuskysymyksen muotoilemalla käsitteen vastaamaan tuohon kysymykseen.

Viimeisessä aineistolähtöisen sisällön analyysin vaiheessa aineistosta luodaan teoreettisia käsitteitä eli aineisto abstrahoidaan. Aineiston ryhmittely on osa tätä prosessia, jossa aineistosta erotetaan tutkimuksen kannalta oleellinen tieto ja muodostetaan tämän pohjalta käsitteitä. Näin saadaan vastaus tutkimustehtävään. (Tuomi – Sarajärvi 2009: 111, 112.) Loimme pääluokat yhdistelemällä alaluokkien käsitteitä. Näin saimme pääluokat, jotka kuvaavat henkilökunnan osallistumista toimintavälineviikkoon. Ne ovat **mahdollistaminen, tiedon hankkiminen ja tiedon jakaminen**.

Selvittääksemme vastauksen toiseen tutkimuskysymykseemme **miten luonnossa saatuja aistikokemuksia voidaan monipuolistaa toimintavälineiden avulla**, käytimme teoriaohjaavaa aineiston analyysitapaa. Tämä tutkimuskysymys on johdettu kehittämistyön tavoitteesta monipuolistaa lasten luontokokemuksia.

Teoriaohjaavassa analyysissä teoria voi olla apuna analyysin etenemisessä (Tuomi – Sarajärvi 2009: 96-97). Analyysiä ohjaavana teoriana käytimme sensorisen integraation teoriaa. Päädyimme käyttämään teoriaohjaavaa sisällön analyysiä, koska tarvitsemme tietoa toimintavälineiden mahdollisuuksista tukea lasten sensomotorisia valmiuksia eli siitä miten toimintavälineet mahdollistavat taktiilisten, vestibulaaristen ja proprioseptisten aistijärjestelmien harjaannuttamisen. Käytimme tätä sensorisen integraation teoriasta kehityksen perustasoa, koska kehittämistyöhön osallistuvat lapset ovat sillä tasolla sensomotorisessa kehityksessään.

Olemme käsitelleet aineistoamme keräten pelkistetyksi analysointiyksiköitä ja luokitelleet ne sensorisen integraation perustason käsitteiden alle (taulukko 4). Analysoitaessa aineistoa tällä tavoin teoriaohjaavasti puhutaan abduktiivisen päättelyn logiikasta, jossa aineistolähtöisyys ja valmiit teoreettiset käsitteet pyritään yhdistämään (Tuomi – Sarajärvi 2009: 97).

Taulukko 4. Aineiston teoriaohjaava sisällön analyysi

Taktilinen aistimus	Proprioseptinen aistimus	Vestibulaarinen aistimus
Siirtyminen pyörätuolista välineeseen Välineen vyöt Lisä tarravyöt Tyynyt Talvisää: pakkaneen, viima, aurinko, lumisade	Siirtyminen pyörätuolista välineeseen Asennon muutos Käsien pujottaminen turvavöihin Jalkojen asettaminen paikoilleen välineessä Välineen vyöt Lisä tarravyöt Pään ja käsien omatoiminen heiluttelu Hyvin kuoppaisella reitillä rytkytys Nopeat muutokset vauhdissa ja liikkeen suunnassa	Siirtyminen pyörätuolista välineeseen Asennon muutos Liike, sijainnin muutos Vaihteleva maasto: tasamaa, ylämäki, alamäki, mutkat Vaihteleva liikkeen nopeus hyvin hitaasta vauhdista vähitellen nopeaan Liikkeen suunnan vaihdokset sivusuuntaan, eteen ja taaksepäin

8.3 Henkilökunnan osallistuminen toimintavälineviikkoon

Tässä alaluvussa käsittelemme tuloksia, joita saimme vastauksina ensimmäiseen tutkimuskysymykseemme miten henkilökunta on osallistunut toimintavälineviikkoon.

Henkilökunta osallistui toimintavälineviikkoon **mahdollistamalla** omalla toiminnallaan toimintavälineiden kokeiluun osallistumisen lapsille. Henkilökunta oli suunnitellut päivittäiset toimet niin, että osallistuminen oli mahdollista ja pukeut lapset säähän sopivalla tavalla. Henkilökunta tuli lasten kanssa paikalle sovittuna ajankohtana ja oli mukana lasten siirtämisessä toimintavälineisiin. Henkilökunta mahdollisti luontokokemukset lapsille myös omalla fyysisellä toiminnallaan; vetämällä ja työntämällä toimintavälineitä kävellen tai juosten.

Henkilökunta osallistui myös **hankkimalla tietoa** toimintavälineistä ja niiden käyttömahdollisuuksista kahdella eri tavalla. He kokeilivat toimintavälineitä käytännössä ja tutustuivat niiden käyttömahdollisuuksiin erilaisia tarpeita omaavien lasten kanssa. Henkilökunta hankki tietoa myös kyselemällä toimintavälineistä ja niiden saatavuudesta meiltä sekä pohtimalla niiden mahdollisuuksia ja haasteita toistensa sekä meidän kanssa.

Toiminnan mahdollistamisen ja tiedon hankkimisen lisäksi henkilökunta osallistui toimintavälineviikkoon myös **jakamalla tietoa**. He jakoivat tietoa sekä meille että toisilleen ja lasten vanhemmille. Henkilökunta jakoi meille tietoa lasten voinnista ja lasten reaktioista toiminnan aikana, koska näiden asioiden havaitsemisessa vaadittiin heillä olevaa ammattitaitoa ja lasten tuntemista. Henkilökunta kertoi toimintavälineiden kokeilusta myös toisille henkilökuntaan kuuluville, jotka eivät toimintaan osallistuneet. Tämän katsoimme myös olevan tiedon jakamista. Henkilökunta osallistui lisäksi valokuvaamalla lapsia toimintavälineissä. Niiden välityksellä he jakoivat tietoa lasten vanhemmille.

8.4 Luontokokemusten monipuolistaminen toimintavälineiden avulla

Tässä alaluvussa käsittelemme toiseen tutkimuskysymykseemme saatuja vastauksia. Aineiston analyysin perusteella voidaan todeta, että toimintavälineiden avulla on mahdollista monipuolistaa lasten luontokokemuksia. Ne tuottavat suoraan tai välillisesti vestibulaarisia, taktiilisia eli ja proprioseptisia aistimuksia lapsille, jolloin luontokokemus on monipuolisempi toimintavälineen ansiosta.

Toimintavälineen käyttäminen mahdollistaa **vestibulaariset** aistimukset koko toiminnan ajan. Jo siirrettäessä lasta toimintavälineeseen tuotetaan vestibulaarisia aistimuksia. Niitä tuotetaan myös toimintavälineellä liikkumisen aikana, jolloin vaihteleva maasto, vauhti ja mutkittelu vaikuttavat aistittuun liikkeeseen. Toiminnan aikana erilaisia vestibulaarisia aistimuksia tuottivat ylämäet, alamäet, tasainen maasto, lumen vaihteleva pinta, suunnan muutokset ja mutkat. Jotkut lapsista kokeilivat useita toimintavälineitä, joka vaikutti liikekokemukseen. Tasapainolle haasteen loivat toimintavälineet, joissa lapsen tuli kannatella omaa kehoaan istuma-asennossa.

Lapset saivat **taktiilisia** aistikokemuksia koko toiminnan ajan. Ensimmäiset taktiiliset aistimukset tuotti talvivaatteiden pukeminen. Tämän jälkeen siirtäjän vartalo ja kädet tuottivat taktiilisia aistimuksia siirrettäessä lasta välineeseen. Lapset kokivat vahvoja taktiilisia aistimuksia myös toimintavälineiden tukiratkaisuista eli toimintavälineiden vöistä, tarravöistä ja tyynyistä. Erilaisen taktiilisen aistimuksen tuotti puolestaan talvisää (pakkanen, viima, aurinko ja lumisade).

Kehon liikuttamisen myötä syntyi **proprioseptisia**- eli asentoaistikokemuksia siirtymisten yhteydessä sekä tukiratkaisuja kiinnitettäessä. Toimintavälineessä lapset olivat erilaisessa asennossa kuin pyörätuolissa, joka tuotti erilaisen proprioseptisen aistimuksen. Myös vaihteleva, jopa raju, liike synnytti proprioseptisia aistikokemuksia.

8.5 Päätelmät

Saimme aineiston analyysin avulla vastauksia tutkimuskysymyksiimme **1. miten henkilökunta on osallistunut toimintavälineviikkoon ja 2. miten luonnossa saatuja aistikokemuksia voidaan monipuolistaa toimintavälineiden avulla**. Niiden avulla voimme päätellä onko toimintavälineviikon järjestämisellä ollut positiivisia vaikutuksia kehittämistyön tarkoituksen ja tavoitteen saavuttamiseen. Kehittämistyömme tarkoitus on tuottaa teoreettista ja kokemuksellista tietoa henkilökunnalle toimintavälineistä sekä niiden mahdollisuuksista tukea lasten sensomotorisia valmiuksia. Vaikka toimintavälineviikko on vain osa kehittämistyötä, sen aikana on saavutettu kehittämistyön tarkoitus kokemuksellisen tiedon tuottamisen osalta. Koko kehittämistyön aikana myös teoreettisen tiedon tuottaminen on mahdollista etenkin julkaisuvaiheessa.

Toimintavälineviikon aikana on otettu askel myös tavoitteen saavuttamisen suuntaan, koska lapset ovat saaneet monipuolisia luontokokemuksia. Lähiluontokokemusten monipuolistuminen lasten arjessa riippuu henkilökunnan resursseista mahdollistaa niitä lapsille tulevaisuudessa.

Toimintavälineviikon aikana henkilökunta hankki kokemuksellista tietoa toimintavälineistä kokeilemalla niiden käyttöä erilaisten lasten kanssa, joiden yksilölliset tarpeet tuli huomioida. Näin henkilökunta sai monipuolisen kuvan toimintavälineiden toimivuudesta. Henkilökunta hankki tietoa myös kyselemällä meiltä muun muassa toimintavälineiden saatavuudesta osaston tai vanhempien käyttöön. Tiedon hankkimisen osana olivat myös henkilökunnan pohdinnat toimintavälineiden käyttökelpoisuudesta. Toimintavälineviikon aikana teoreettisen tiedon jakaminen jäi vähemmälle. Kerroimme tietoperusta konkreettiseen toimintaan liitettyä. Nostimme esimerkiksi esille toimintavälineiden tuottamia vestibulaarisia aistimuksia.

Henkilökunnan osallistuminen toimintavälineviikkoon mahdollisti kehittämistyön tavoitteeseen pääsyn. Lapset eivät saisi luontokokemuksia ilman henkilökunnan luontokokemukset mahdollistavaa toimintaa kuten pukemista, ahkioiden vetämistä ja arjen aikatauluista huolehtimista. Monipuolisen luontokokemuksesta tekee toimintavälineiden käyttö liikkumisessa. Toimintavälineet mahdollistavat myös luontoon pääsyn, jolloin muidenkin aistikokemusten saaminen mahdollistuu.

Toimintavälineiden käyttäminen luonnossa liikkumisessa tuottaa taktilisia, proprioseptisia ja vestibulaarisia aistimuksia, ja näin tukee lapsen sensomotorisia valmiuksia. Toimintavälineet mahdollistavat erilaisen liikkeen kuin esimerkiksi pyörätuoli. Liike on kokonaisvaltaisempaa välineestä, maastosta ja vauhdin vaihteluista johtuen. Liike myös tapahtuu lähempänä maata ja on toimintavälineen muodosta johtuen virtaviivaista, jolloin liikkeen aistiminen on erilaista kuin pyörätuolissa.

Havaintojemme mukaan lapset sietivät hyvin vestibulaarisia aistimuksia. Pohdimme onko toimintavälineen aiheuttamilla taktilisilla aistimuksilla ja niiden tuottamalla tuella oman kehon hahmotukseen vaikutusta turvallisuuden tunteeseen. Proprioseptisia aistimuksia tuotti eniten siirtymiset pyörätuolista toimintavälineisiin ja muutokset asennossa, jotka tuottivat liikettä, puristusta ja venytystä nivelille, luille ja lihaksille.

Aineistosta nousi esille henkilökunnan halu jakaa tietoa vanhemmille ja toisille henkilökuntaan kuuluville. Se kertoi mielestämme henkilökunnan sitoutumisesta luontokokemusten mahdollistamiseen. Tämä näkyi etenkin valokuvaamisena, mutta tuli esiin myös henkilökunnan puheissa. Tiedon jakaminen vanhemmille korostui selvästi. Toimintavälineiden kokeilun onnistumisen kannalta oleellista oli myös tiedon jakaminen meille lasten yksilöllisistä tarpeista ja heidän kyky seurata lasten vointia ja reaktioita toiminnan aikana.

9 Kehittämistyön julkaiseminen

Kehittämistyön aikana tulee kirjoittaa prosessia koko ajan, jolloin raportti mukailee kehittämistyön kulkua ja auttaa jäsentämään omia ajatuksia (Ojasalo yms. 2009: 46). Olemme kirjoittaneet prosessia auki koko kehittämistyön ajan. Olemme raportoineet suullisesti kehittämistyön edetessä Rinnekodin toimintaterapeutille ja hän on myös lukenut kirjallista raporttia sen edetessä. Muita tapoja jakaa tietoa kehittämistyöstämme ovat olleet selkokielineen artikkeli Marttis-nettilehdessä, esite Rinnekodin käyttöön sekä artikkeli Rinneviestissä.

Teimme selkokiehisen, lähinnä kuvista koostuvan artikkelin Rinnekodin nettilehteen Marttikseen, joka löytyy osoitteesta www.marttis.net. Marttiksen tarkoituksena on kertoa Rinnekodin elämästä. Artikkelin tarkoituksena oli nimenomaan kuvata toimintavälineviikkoa selkokielellä, koska lehdellä on eritasoisia lukijoita. Artikkelin painottuikin tunnelmakuviin viikon varrelta.

Olemme jo aikaisemmin tehneet esitteen hoitokotien ja koulun sekä Rinnekodin kuntoutuspalveluiden käyttöön. Päädyimme muokkaamaan esitettä lisää, jotta saisimme siihen kuvia toimintavälineviikosta, jonka uskoimme lisäävän henkilökunnan mielenkiintoa esitettä kohtaan. Esitteen toinen versio (liite 1) koostuu myös kehittämistyötämme ja toimintavälineiden käyttöä perustelevalta tietoperustasta ja käytännön sovelluksista kuvilla höystettynä. Esitteen koostamisessa käytimme aineiston analyysistä saatuja tuloksia. Esitteen tarkoitus on jättää henkilökunnalle jotain ”kättä pidempää” muistoksi ja toivottavasti myös hyödyksi kehittämistyöstämme.

Koko kehittämistyön julkaiseminen on meidän kehittämistyössämme kolmivaiheinen. Loppuraportoinnissa pääpaino on Ojasalon ym. (2009: 47) mukaan kehittämistehtävän, tietoperustan ja kehittämisprosessin kuvaamisessa sekä tulosten arvioinnissa. Kirjoitimme artikkelin Rinneviestiin (liite 2), jota julkaisevat Rinnekoti-Säätiö ja Rinnetuki r.y. Artikkelin julkaistaan ensi talvena, jolloin artikkeli on sidoksissa vuodenaikaan ja palauttaa mieliin toimintavälineiden käytön hyödyt. Artikkelilla pyrimme tuottamaan edelleen tietoa toimintavälineiden mahdollisuuksista tukea lasten sensomotorisia valmiuksia. Artikkelin lisäksi esitimme kehittämistyömme kuvauksen suullisesti Rinnekodissa huhtikuussa 2012. Samanlainen julkaisemistilaisuus oli myös koululla.

10 Kehittämistyön arviointi

Yhteistyökumppani arvioi yhteistyön olleen antoisaa ja vuorovaikutuksen avointa, mikä mahdollisti asioiden monipuolisen jakamisen koko prosessin ajan. Palautteen mukaan prosessin alussa kehittämistyön aihe muotoutui yhdessä Rinnekodilla todetuista tarpeista käsin ja yhteistyö oli tiivistä tapaamisten ja sähköpostin välityksellä. Yhteistyökumppani kiitteli myös panostamme toimintavälineviikon onnistumiseksi. Sen mukaan lapsille ja henkilökunnalle mahdollistui monipuolinen ja antoisa kokemus luonnossa liikkumisesta haastavassakin säässä.

Yhteistyökumppanin mukaan kehittämistyön tuloksia on tuotu Rinnekodissa esiin monin eri tavoin, jotta kehittämistyö ja sen tulokset on saatu Rinnekodin henkilökunnan tietoisuuteen. Tiedon jakamista kehittämistyöstä ja sen tuloksista positiivisessa valossa pidettiin tärkeänä, koska se nähdään mahdollistavana tekijänä lasten ja henkilökunnan monipuolisten luontokokemusten lisääjänä. Myös tulevaisuudessa henkilökunnan resurssit nähdään haasteena lasten luontokokemusten monipuolistamisessa.

Kehittämistyön vakuuttavuutta edistävät uskottavuus, johdonmukaisuus ja toimijoiden sitoutuminen kehittämiseen (Toikko – Rantanen 2009: 123, 124.) Uskottavuutta lisäsi tutustuminen Rinnekodin kouluun, hoitokoteihin ja Rinnekodin ympäristöön. Lasten havainnoinnit ja henkilökunnan haastattelut toivat uskottavuutta meidän toimintaan ja lisäsivät henkilökunnan luottamusta meihin ja suunnittelemaamme toimintaan. Myös toimintavälineisiin perehtymiselle oli suuri vaikutus uskottavuuteemme, koska se lisäsi meidän asiantuntijuutta ja henkilökunnan turvallisuuden tunnetta. Jos aikaa olisi ollut enemmän kehittämistyöhön, olisi ollut hyödyllistä osallistua enemmän hoitokotien ja koulun arkeen, jolloin vaikutusmahdollisuudet toimintatapoihin olisivat ehkä lisääntyneet. Luontokokemusten monipuolistuminen nousi meidän ja toimintaterapeuttien välisissä keskusteluissa kehittämisen kohteeksi, jolloin henkilökunta (hoitajat ja opettajat) eivät osallistuneet kehittämiskohteen valintaan ja tavoitteiden asetteluun. Pysyvämpi muutos olisi voitu saavuttaa, jos he olisivat olleet mukana asettamassa tavoitteita. Meidän olisi tullut sitouttaa henkilökunta paremmin kehittämistyön alkuvaiheessa. Toimintavälineviikkoon saimme heidät osallistumaan ja sitoutumaan hyvin, josta kertoo esimerkiksi heidän jakama tietoa kollegoilleen.

Johdonmukaisuudella Toikko ja Rantanen (2009: 124) viittaavat aineiston keräämisen sekä analysoinnin huolelliseen ja läpinäkyvään kuvaamiseen. Kehittämistyössämme aineistoa oli riittävästi, koska se alkoi toistaa itseään. Se on pyritty analysoimaan tarkasti keskittyen kehittämistyön tarkoituksen ja tavoitteen kannalta oleellisiin asioihin. Tiedon keruuvaiheessa henkilökunnalta kerätty tieto riskeistä auttoi meitä valmistautumaan toimintavälineviikkoa varten huomioimalla tarvittavat turvallisuusnäkökohdat ja henkilökunnan resurssit. Tämä lisäsi kehittämistyön onnistumisen mahdollisuuksia ja positiivista ilmapiiriä toimintavälineviikolla.

Ojasalo ym. (2009: 48) ovat laatineet kysymyksiä, joiden avulla voidaan arvioida kehittämistyön onnistumista. Kysymyksistä yksi liittyi taloudellisten kustannuksien kohtuullisuuteen. Kehittämistyöstämme aiheutuvat kustannukset ovat olleet Rinnekodille pienet. Meille kehittämistyö on aiheuttanut odotettua enemmän taloudellisia kustannuksia, johtuen Rinnekodin ja toimintavälineiden sijainnista. Sen lisäksi aikaa on kulunut odotettua enemmän ja etenkin toimintavälineviikko oli fyysisesti raskas.

Kehittämistyömme on sovellettavissa liikunta- ja kehitysvammaisten lasten kuntoutukseen missä tahansa ympäristössä. Toimintavälineitä hyödyntämällä on mahdollista tukea lapsen sensomotorisia valmiuksia ja osallistumista ikätasoiseen toimintaan esimerkiksi päiväkodeissa ja kouluissa, joissa on liikunta- ja kehitysvammaisia.

11 Pohdinta

Kehittämistyössämme on ollut kaksi ulottuvuutta: lasten kanssa toimiminen ja henkilökunnan kanssa tehtävä yhteistyö. Lasten toimintamahdollisuuksien ymmärtäminen on ollut lähtökohtana kehittämistyölle. Olemme pohtineet minkä tasoinen toiminta on lapsille merkityksellistä ja tarkoituksenmukaista. Vaikka toiminnot tuntuvat meistä yksinkertaisilta ja itsestään selviltä, toimintavälineet ja luontoympäristö ovat tuottaneet lapsille monipuolisia kokemuksia. Pohdimme myös sitä, että vaikka ensimmäinen kokemus uudesta asiasta olisikin lapselle jännittävä tai jopa pelottavat, jo seuraavalla kerralla toiminnan ollessa tutumpi lapsi voi nauttia siitä. Merkityksellisyyden kasvaessa toimin-

takyvyn tukeminen on mahdollista. Meidän suunnittelemassa toiminnassa oli lapsille monia uusia ulottuvuuksia kuten liike ja sääolosuhteet.

Kaiken kaikkiaan työn teki antoisaksi tutustuminen lapsiin ja heidän tapaansa ilmaista itseään. Kehittämistyön edetessä valmiudet olla vuorovaikutuksessa joidenkin lasten kanssa kasvoivat ja heidän toiminnasta nauttimisen huomaaminen palkitsi. Myös kyky havainnoida lasten toimintakykyä kehittyi matkan varrella.

Kehittämistyössämme oleellista oli henkilökunnan osallistuminen, koska he mahdollistavat toiminnan lapsille. Toiminnan asettamat fyysiset vaatimukset olivat melkoiset, sillä henkilökunta veti ja työnsi välineitä. Henkilökunnan osallistamiseen alusta lähtien olisi pitänyt olla enemmän keinoja ja valmiuksia. Etenkin alkuvaiheessa oman kehittämistyön ollessa ”levällään” toisten vakuuttaminen ei ollut helppoa. Koko ajan koimme haasteeksi tietoperustan esille tuomisen. Toisaalta puhuimme henkilökunnan kanssa osallistumisen mahdollistamisesta ja aistimuksista retkien aikana. Silloin tietoperusta oli sovelletussa muodossa keskusteluissa mukana oman ajattelumme taustalla.

Henkilökunta painotti toimintavälineviikon tuottamien kokemusten tärkeyttä lapsille. He kertoivat, ettei vastaavanlaiseen tapahtumaan olisi ilman meidän panosta ollut mahdollisuuksia. Henkilökunta oli yllättynyt lasten positiivisista reaktioista toimintaan talviolosuhteissa. Meidän mielestämme lasten kehityksen ja osallistumisen tukemisen kannalta olisi tärkeää, että toimintavälineet ja sitä kautta luontokokemukset olisivat jatkossa osa lasten arkea. Parhaiten tämä mahdollistuisi, jos hoitokodeilla tai koululla olisi omia toimintavälineitä. Toki vastaavanlaiset tapahtumat kuin toimintavälineviikko tuovat lapsille vaihtelua arkeen.

Yhteistyö Rinnekodin kanssa on ollut antoisaa ja ohjaus Rinnekodin puolelta tärkeää työn etenemisen ja laadukkuuden kannalta. Meidät on otettu hyvin vastaan koululla ja hoitokodeissa. Hoitajat ja opettajat ovat jakaneet ammattitaitoaan ja näin mahdollistaneet hyvän kokonaisuuden. Malikkeelta saamamme tieto ja koulutus toimintavälineistä on ollut korvaamatonta työmme kannalta.

Yhteistyö meidän välillä on sujunut hyvin, koska työskentelymme on edennyt suunnitelmallisesti ja siitä on pidetty kiinni. Luottamus toisen työskentelyyn ja panokseen on

ollut tärkeää. Vaikka kehittämistyö on välillä vienyt voimat, olemme vuorotellen palauttaneet ajatusta positiiviseen suuntaan.

Jatkossa opiskelijat voisivat pohtia kuinka juurruttaa toimintavälineiden käyttöä Rinnekodissa tai tutkia onko muutosta luontokokemusten mahdollistamisessa tapahtunut.

Lähteet

Ayres, A. Jean 2008. Aistimusten aallokossa, sensorisen integraation häiriö ja terapia. Jyväskylä: PS-kustannus.

Cantell, Hannele 2011. Lapsuus ja nuoruus ympäristösuhteen perustana. Teoksessa Ihminen ja ympäristö. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press Oy Yliopistokustannus, HYY Yhtymä. 332-338.

Crosetto Deitz, Jean – Swinth, Yvonne 2008. Accessing Play Trough Assistive Technology. Teoksessa Parham, L. Diane – Fazio, Linda S. Play in Occupational Therapy for Children. St. Louis: Mosby Elsevier. 395-412.

Eskola, Jari – Suoranta, Juha 1999. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Osouskunta Vastapaino.

Hautala Tiina — Hämäläinen Tuula — Mäkelä Leila — Rusi-Pyykönen Mari 2011. Toiminnan voimaa. Helsinki: Edita Prima.

Huttunen, Kristiina 2011. Elvyttävä metsä. Luonto lisää hyvinvointia. <http://lehti.luontoportti.fi/fi/artikkelit/elvyttava-metsa>. LuontoPortti. Verkkolehti. Julkaistu 9.5.2011. Luettu 22.12.2011.

Hogsteen, Lindsey – Woodgate, Roberta L. 2010. Can I Play? A Concept Analysis of Participation in Children with Disabilities. Physical & Occupational Therapy in Pediatrics 30 (4). 325-339.

Kaski, Markus (toim.) – Manninen, Anja – Pihko, Helena 2009. Kehitysvammaisuus. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit Oy.

Kehitysvammaisten Tukiliitto ry 2011. <http://www.kvtl.fi/>. Päivitetty 22.8.2011. Luettu 23.8.2011.

Kehitysvammaliitto ry. <http://verneri.net/yleis/kehitysvammaisuus/mita-kehitysvammaisuus-on/sosiaalinen-nakokulma>. Kehitysvamma-alan verkkopalvelu. Päivitetty 4.1.2012. Luettu 4.1.2012.

Lapsiasiavaltuuden toimisto 2011. Erityistä tukea tarvitseva lapsi on ensisijaisesti lapsi. Lapsen oikeudet osaksi vammaispolitiikkaa. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2011:10.

Malike 2011. Malike Liikkeelle 2011. Toimintaa ja verkostokoulutusta vaikeavammaisille lapsille ja aikuisille, heidän perheilleen ja lähi-ihmisilleen sekä ammattilaisille. Painohäme.

Malike 2011. *Ulos talosta, pois pihasta* – toimintavälinekoulutus. 3.- 4.2011. Helsinki.

Mulligan, Shelley E. 2003: Occupational Therapy Evaluation for Children. Baltimore: Lippincott Williams & Wilkins.

Ojasalo, Katri – Moilanen, Teemu – Ritalahti, Jarmo 2009. Kehittämistyön menetelmät. Uudenlaista osaamista liiketoimintaan. Helsinki: WSOYpro Oy.

Rinnekoti-Säätiö 2011. <http://www.rinnekoti.fi/>. Päivitetty 28.4.2011. Luettu 29.4.2011.

Salminen, Anna-Liisa (toim.): Apuvälinekirja 2010. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry.

Salminen, Anna-Liisa 2010. Apuväline toimintaa edistämässä. Teoksessa Salminen, Anna-Liisa. Apuvälinekirja. Kouvola: Solver Palvelut Oy. 16-28.

Salonen, Kirsi 2010. Mielen luonto. Eko- ja ympäristöpsykologian näkökulma. Helsinki: Green Spot.

Salonen, Kirsi 2005. Mieli ja maisemat. Eko- ja ympäristöpsykologian näkökulma. Helsinki: Edita Prima Oy.

Silgren, Tia 2009. Aistikokemuksia puutarhassa. Aistipuutarha vaikeasti monivammaisten henkilöiden kehityksen tukena. Opinnäyte. Lahden ammattikorkeakoulu. Ympäristötekniikan koulutusohjelma.

Suomen kuntaliitto 2003. Toimintaterapianimikkeistö 2003. Helsinki: Kuntatalon paino.

Toikko, Timo — Rantanen Teemu 2009. Tutkimuksellinen kehittämistoiminta. Tampere: Tampere university press.

Toimintaterapeuttiliitto ry 2012. Toimintaterapeuttien eettiset säännöt. [http://www.toimintaterapeuttiliitto.fi /images/ stories/eettiset-saannot.pdf](http://www.toimintaterapeuttiliitto.fi/images/stories/eettiset-saannot.pdf). Päivitetty 4.1.2012. Luettu 7.3.2012.

Townsend, Elisabeth – Willcock, Ann A. 2004. Occupational Justice and Client- Centred Practise: A Dialogue in Progress. Canadian Journal of occupational Therapy 71, 2, 75-87.

Tyrväinen, Liisa — Silvennoinen, Harri — Korpela, Kalevi — Ylen, Matti 2007. Luonnon merkitys kaupunkilaisille ja vaikutus psyykkiseen hyvinvointiin. Metlan työraportteja 52: 57–77. <http://www.metla.fi/julkaisut/workingpapers/2007/mwp052-07.pdf>.

Whiteford, Gail — Townsend, Elizabeth 2011. Occupational Therapies without Borders. Volume 2. Philadelphia: Elsevier, Health Science Division.

Esite

POLKU LUONTOON -KEHITTÄMISTYÖN TIETOPERUSTA

Luonnon vaikutus

Luonto tarjoaa lapsen kehitystä edistävät olosuhteet vaihtelevan maaston ansiosta ja se mahdollistaa motoristen valmiuksien harjoittamisen ja se tarjoaa lapselle mahdollisuuden rauhoittumiseen, itsetunnon vahvistumiseen, minäkuvan selkiytymiseen ja stressioireiden helpottumiseen aikuisen tuella.

Salonen 2009 ja 2011

Sensomotorinen kehitys ja sensorinen integraatio

Sensomotoriset valmiudet kehittyvät, kun lapsi tutkii ympäristöään aistien ja motorisen liikkeen avulla. Kehitysvammaisella lapsella aisti- ja liikuntavammat vaikeuttavat sensomotoristen valmiuksien kehittymiseen vaikuttavien kokemusten hankkimista, ja he tarvitsevat siihen ulkopuolista tukea.

Hyvin kehittynyt sensorinen integraatio eli aistitiedon vastaanottaminen ja jäsentäminen mahdollistaa osallistumisen päivittäisiin toimintoihin lapsen omassa ympäristössä. Jotta osallistuminen olisi mahdollista, sensorisen integraation prosessin alemmat tasot (tuntoaistin, liikeaistin ja asentoaistin jäsentyminen) tulee saavuttaa.

Kaski 2009, Schaaf ym. 2010 ja Mulligan 2003



Toiminnallinen oikeudenmukaisuus

”Lapsen oikeuksien sopimuksen tarkoituksena on turvata jokaisen lapsen oikeus täysipainoiseen lapsuuteen sekä kasvuun ja kehitykseen. Sopimuksessa korostetaan myös vammaisen lapsen yhdenvertaista oikeutta osallistumiseen: vammaisen lapsi ei ole yksinomaan palveluiden kohde vaan oman elämänsä aktiivinen toimija ja samalla hänellä on oikeus erityiseen suojeluun. Vammaisen lapsen oikeus on ensisijaisesti olla lapsi, jolla on ikätovereitensa kanssa tasavertainen mahdollisuus leikkiin, kaverisuhteisiin, koulunkäyntiin ja vapaa-ajan harrastuksiin.”

Lapsiasiavaltuutetun toimisto 2011

TOIMINNAN SOVELLUKSIA AISTIKOKEMUSTEN MAHDOLLISTAMISEEN



Nopeita siksak-käännöksiä



Loivaa mutkittelua

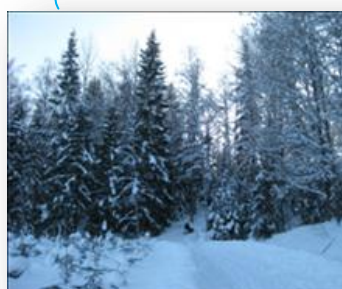


Eteen ja taakse sahaavaa liikettä



Liikkeiden nopeuden muutokset

- * lumen, havujen, veden, kivien, sammaleen, lehtien tunnistelu ja haistelu
- * marjojen maistelu



Vaihtelevassa maastossa liikkuminen

- * lumessa, havujen päällä, lehtikasassa, hiekassa kellintä tai tarvittaessa säkki-tuolissa luonnon keskellä



Eri vuodenaikoina ja



eri säällä ulkoilu

- * lumipallojen tekeminen avustettuna

- * lumienkelit avustettuna

Artikkeli

Monipuolisia aistikokemuksia talviluonnosta

Talvi luo haasteita vaikeavammaisten lasten ulkoiluun osallistumiselle lumen ja kylmän sään takia. Talvi myös mahdollistaa erilaiset aistikokemukset; lumi narskuu, aurinko välkehtii hangilla, pakkas nupistää poskilla ja ahkio liukuu ja mutkittelee lumella. Jotta vaikeavammaiset lapset voisivat kokea kaiken tämän, he tarvitsevat toisen ihmisen ja talviolosuhteisiin suunnitellun toimintavälineen.

Toimintavälineet mahdollistavat vaikeavammaiselle lapselle luontokokemuksen, joka ilman liikkumisen apuvälinettä ei olisi mahdollista. Niiden käyttö tuottaa erilaista ja vaihtelevaa liikettä sekä mahdollistaa asento- ja tuntoaistien harjaannuttamisen, ja samalla vie käyttäjänsä lähelle luontoa. Liike- ja tasapaino-, asento- sekä tuntoaistimukset luovat pohjan sensomotorisille valmiuksille, jotka kehittyvät, kun lapsi tutkii ympäristöään aistien ja motorisen liikkeen avulla. Tällöin lapsi leikkii sensomotorista leikkiä. Lapsi saa nautintoa ja samalla kehittyy aistien välityksellä; katselemalla, kuuntelemalla, koskettelemalla ja liikkeen välityksellä. Vaikeavammaisilla lapsilla aisti- ja liikuntavammat vaikeuttavat sensomotorista leikkiä, joten he tarvitsevat toisen ihmisen tuen siihen.

Vaikeavammaisten lasten sensomotorisen leikin mahdollistajana ovat heidän arjessaan elävät aikuiset. Leikki on osa lasten iänmukaista toimintaa, jolle tulisi luoda mahdollisuuksia. Rinnekodin arvo ”hyvä elämä” tarkoittaa sosiaalisten suhteiden, elämän hallinnan ja iänmukaisen elämäntavan edistämistä. Toimintaterapiassa samasta asiasta käytetään käsitettä toiminnallinen oikeudenmukaisuus. Sillä tarkoitetaan kaikkien ihmisten oikeutta osallistua heille merkitykselliseen ja kasvun mahdollistavaan toimintaan toisten ihmisten kanssa omien kykyjensä mukaan.

Näiden ajatusten pohjalta suunnittelimme ja toteutimme toimintavälineviikon Rinnekodissa yhteistyössä Rinnekodin kuntoutuspalvelujen, hoitokotien Pikkurinne ja Hiiala 2 sekä Rinnekodin koulun kanssa helmikuussa 2012. Vuokrasimme lapsille sopivia toimintavälineitä Malikkeelta, joiden avulla liikkuminen lumisilla teillä ja poluilla oli mahdollista ja aistikokemuksia tuottavaa. Toimintavälineviikon aikana teimme retkiä lähiympäristöön henkilökunnan ja lasten kanssa. Lapset saivat uusia ja antoisia elämyksiä liikkeestä, ahkioista ja kelkoista sekä pakkasesta. Samalla henkilökunta tutustui toimintavälineiden käyttömahdollisuuksiin. Henkilökunnan kanssa etsimme jokaiselle lapselle toimi

van ja turvallisen toimintavälineen. Matka taittui kurvaillen, mäkeä laskien, kävellen ja jopa juosten. Lapset saivat nauttia vauhdin hurmasta, ja mutkittelusta raikkaassa talvisäässä.

Toimintavälineiden käyttäminen luonnossa liikkumisessa tuotti lapsille tunto-, asento- ja liike- ja tasapainoaistimuksia, ja tuki lasten sensomotorisia valmiuksia. Samalla se oli sensomotorista leikkiä luontoympäristössä, jonka mahdollistamisessa henkilökunnalla oli tärkeä rooli. Toimintavälineellä liikkuessa lapset saivat kokemusta kokonaisvaltaisemmasta liikkeestä kuin pyörätuolilla liikuttaessa välineestä, maastosta ja vauhdin vaihteluista johtuen. Asentoaistimuksia lapset saivat muun muassa siirtymisissä pyörätuolista toimintavälineisiin. Tuntoaistimuksia tuottivat välineiden vyöt ja muut tukiratkaisut. Nämä yhdistettynä muihin luonnon mahdollistamiin aistikokemuksiin, kokemus oli lapsille hyvin kokonaisvaltainen.

Toimintavälineviikko oli osa kehittämistyötämme Polku luontoon – lasten luontokokemusten mahdollistaminen Rinnekodissa.

Lähteet:

Kaski, Markus (toim.) – Manninen, Anja – Pihko, Helena 2009. Kehitysvammaisuus. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit Oy.

Mulligan, Shelley E. 2003: Occupational Therapy Evaluation for Children. Baltimore: Lippincott Williams & Wilkins.

Salminen, Satu – Ylivainio, Merja 2012. Polku luontoon – lasten luontokokemusten mahdollistaminen Rinnekodissa. Opinnäyte. Metropolia Ammattikorkeakoulu. Toimintaterapian koulutusohjelma.

Whiteford, Gail — Townsend, Elizabeth 2011. Occupational Therapies without Borders. Volume 2. Philadelphia: Elsevier, Health Science Division.

Satu Salminen ja Merja Ylivainio

Toimintaterapeuttiopiskelijat

Metropolia AMK